KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 21. szám ✻ 1994. TAVASZ

TARTALOMJEGYZÉK

MEDITÁCIÓ
D. Ordass Lajos nagypénteki áhitata 1
D. Dóka Zoltán: Húsvéti köszöntés 2

ÉVFORDULÓ
60 éve született... (a Kei sztyén Igazság) 4

TANULMÁNYOK
+Dr. Elert, Werner: Humanitás és egyház. Melanchthon születésének 450. évfordulójára 8
Id. Magassy Sándor: "Evangélikus" hittankönyveink (1) 22

EMLÉKEZÜNK
Dr. Boleratzky Lóránd: Száz éve született Zsedényi Béla 31

REFLEXIÓ
D. Dóka Zoltán: A kapun kívül. — Egy japán katona vallomásai. 35
Dr. Boleratzky Lóránd: Egyházi személyek politikai szerepvállalása és a zsinat 40
OLBK választmánya: M E M O R A N D U M 42

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ: Német és angol nyelven 44

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR NEGYEDÉVI FOLYÓIRATA

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 21. szám — 1994 Tavasz

Főszerkesztő: BOTTA ISTVÁN (Tel.: 1-835-092)

Jelen számért felelős: BOTTA ISTVÁN

A szerkesztőbizottság tagjai: DÓKA ZOLTÁN, ITTZÉS GÁBOR, ITTZÉS JÁNOS, Id. MAGASSY SÁNDOR

Felelős kiadó: Id. KENDEH GYÖRGY (Tel.: 1-662-523)

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1114 BUDAPEST, Bocskai út 10. sz.

Egyes szám ára: 75 Ft; Évi előfizetési díj: 300 Ft; Külföldre: 10 DM

Csekkszám: ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR — BUDAPEST — OTP XI. ker. 529-8145-2

Készült a PATE Sokszorosító Üzemében, Keszthely

Felelős vezető: Kiss Antalné

HU ISSN 0865-2163 Törzsszám: 94/36 Példányszám: 1000

Engedélyszám: III./EL/20/1989.

MEDITÁCIÓ

D. ORDASS LAJOS

Elvégeztetett! János 19,30.

Uram!

Megváltó műved végeztetett el. Így: véres haláloddal. Az emberben és a világban hatalmaskodó gonosz ellen nem elég a bölcs tanító szó. Ha valaki volt a világon, aki a nemesebb életről, az új és jobb emberről vonzó tanítást adott, akkor az minden bizonnyal Te voltál. De — tanításod és az azt igazoló páratlan életpéldád — a gonosszal szemben nem volt elég. Keresztyénségen kívül és keresztyénségen belül is hiú ábránd marad haladásról, fejlődésről, fölvilágosodásról, vagy ezekhez hasonlókról beszélni. A Golgotán a kereszt örök időkig tanúskodik erről: szép tanítás, vagy hősi példa a gonoszt megverni és legyőzni nem tudja.

Uram!

Ma, véres halálod emléknapján nyisd meg szememet is, szívemet is. Kereszted győzzön meg: a gonoszt csak a legnagyobb hatalom — a szeretet — győzheti meg. Ha a bűn elleni küzdelemről van szó, akkor olyan szeretet kell, amely kész elmenni egészen a megváltó haláláig. Vedd le ajkamról ezeket a kis szavakat: haladás, fejlődés, fölvilágosodás. Helyükbe ültesd a legnagyobb szót: megváltás!

"Elvégeztetett!" — megváltó műved végeztetett el.

Itt van az én menedékem!

Itt van az én hazaérkezésem!

Nagyhét, nagypéntek

Áldott húsvéti ünnepszentelést kíván

barátainknak és olvasóinknak

az Ordass Lajos Baráti Kör elnöksége

és

a Keresztyén Igazság szerkesztősége

DÓKA ZOLTÁN

HÚSVÉTI KÖSZÖNTÉS

A félreállított Ordass Lajosnak kedves szokása volt, hogy karácsonyra, húsvétra egy-egy külföldi, főként északi egyházi ének fordítását küldte el köszöntésül a hozzá közelállóknak, barátainak, volt munkatársainak. Ma is megtisztelőnek érzem, hogy én is gyakran tartoztam a címzettek közé. Emlékeim között számos ilyen fordítást őrzök. Ezek közül választottam ki ezt a szép éneket. 1963 húsvétjára kaptam tőle.

A szerzőt nem ismerem. De nyilván rokonlélek volt a fordítóval. S mindketten a norvég lutheránus kegyességgel. Ennek sem vagyok szakértője, de néhány jellegzetes vonása hozzám is közel áll, s ezekről szívesen adok számot most.

Az egyik az a döbbent figyelem, csendes koncentráció, amelylyel ez a kegyesség középpontba állítja a Megfeszítettet. A szenvedéstörténet e kegyesség számára nem egy a sok bibliai történet közül, hanem egyedülálló, páratlan történet. A történetek története! Ez a kiemelés egybecseng a modern bibliakutatásnak azzal a megállapításával, hogy a szenvedéstörténet volt az első, amit a Jézus-hagyomány gyűjtői összeállítottak, szóban, majd írásban is terjesztettek és istentiszteleti használatba vettek. Számukra is ez volt a legfontosabb történet. Sokatmondó egybecsengés!

Ezzel függ össze szorosan e kegyesség "kétüteműsége". Számára a keresztyén hit tartalma nem szubjektív, személyes élmények, lelki hangulatok halmaza, hanem kitekintés önmagunkból, megrendült rácsodálkozás arra, ami rajtunk kívül, nélkülünk, de értünk történt — a kereszten. A megváltás nem a lelkünkben történik, hanem ott, a történetek történetében "elvégeztetett", egyszer s mindenkorra megtörtént. A hit mindig csak a második ütem. Válasz, személyes reagálás az első ütemre. Belekapaszkodás abba, amit Isten cselekedett, végbevitt értünk a Megfeszített áldozatában.

Fontos azt is megfigyelnünk, hogy a néma csend, amire az ének felszólít bennünket, nem csupán a kegyetlen kivégzés borzalmát jelenti, hanem sokkal inkább a bűnbánat csendjét: "Jézus Urunk szenved értünk... Ő rajta van bűnünk átka!" Ez az egyetlen igaz és méltó mód, ahogyan nézhetünk, néznünk kell a Golgotára. A keresztyén hit "szubjektivitása", igazi személyessége mindig itt kezdődik. Csak innen látszik jól, igazán nagynak, minden percben újnak, frissnek és csodálatosnak Jézus szeretete, amellyel "nehéz útját" végigjárta értünk "engedelmesen". Csak a bűnbánat csendjében és csak Jézus hit által megragadott szeretetéből támadhat, fakadhat az igazi húsvéti remény, amely már itt fényben jár, s a vándorút végén fénybe érkezik.

E remény örömével adom tovább olvasóinknak Ordass Lajos egykori húsvéti köszöntését.

BÖJTBEN

(Norvég egyházi ének)

Írta: **BARSTAD JOHANNES (1857-1943)**

Fordította: **ORDASS LAJOS**

Jézus Urunk szenved értünk,
Jó lesz Őt most elkísérnünk
Némán, csendesen.
Ő rajta van bűnünk átka,
Nehéz útját ezzel járja
Engedelmesen.

Fölhurcolták Golgotára,
Vérben fürdött szent orcája,
Megfeszítették.
Keresztfája közelében
Nevette Őt jókedvében
A vad csőcselék.

Jézus! Töltse el szívemet
Csodálatos szereteted,
Ne hagyj magamra!
Ez hintse rá tiszta fényét,
Örökélet reménységét
Vándorutamra.

Áldott húsvéti ünnepeket kíván:

1963

Ordass Lajos

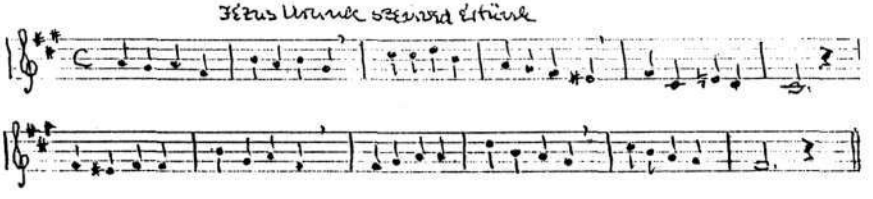

60 éve született...

60 éve, 1934-ben, indította útjára D. Dr. Prőhle Károly főszerkesztő és Lic. Dr. Karner Károly felelős szerkesztő a KERESZTYÉN IGAZSÁG "Evangélikus egyházi, társadalmi és hitvédelmi folyóirat"-ot. Tanulságos a nemzetközi tekintélyű és tiszteletet parancsoló tudású főszerkesztő ma is aktuális "Beköszöntő"-jét felidéznünk:

"Súlyos válság terhe nehezedik az emberiségre. Legtöbbször a gazdasági válságot emlegetik. Tényleg ennek a nagysága előtt sem húnyhatunk szemet. Ki ne venné észre, hogy a gazdasági válság egész társadalmi osztályok, sőt nemzetek, országok, évszázados intézmények és rendszerek létalapjait rengeti, sőt sok-sok millió ember tisztességes megélhetésének föltételeit már meg is semmisítette? De a gazdasági válság is csak akkor tűnik fel előttünk teljes nagyságában, ha azokra a pusztító hatásaira is figyelünk, melyeket lelki, erkölcsi és szellemi téren idéz elő. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági válság csak fokozza és élezi a lelki-szellemi életnek, egész emberi kultúránknak amúgy is meglevő, más okokból származó válságát, alig felmérhető jó és rossz, áldásos és kárhozatos lehetőségekkel terhes vajúdását. Érezzük, látjuk, hogy az emberiség szellemi életének történetében korszakok határmesgyéjére értünk, melyen egyre jobban kiéleződnek az ellentétek, egyre hevesebben folyik a harc, a világnézetek, a szellemek, emberi és emberfölötti hatalmak harca.

A nagy korválság hatása alatt súlyosan szenved magyar evangélikus egyházunk is anyagi és szellemi tekintetben egyaránt. Tudja és érzi ezt közöttünk mindenki, aki nem bekötött szemmel vagy elfásult lélekkel járja az élet országútját. Az egyházszerető lelkeket meg-megüli az egyházunk jövőjéért való aggodalom. Hálás szívvel, imádkozó lélekkel gondolunk mindarra a jóra, ami egyházunkban még megvan és mindazokra, akik akár magas őrálló helyen, akár szerény állásban, hűséges lélekkel, önmegtagadó odaadással állják a harcot és folytatják a munkát egyházunk s a reábízott lelkek igaz javáért és igyekeznek a romlásnak-bomlásnak gátat vetni. De mindez, sajnos, még nagyon kevés ahhoz, hogy a helyzet képét bíztatóvá tegye s levegye lelkünkről a jövőért való aggodalom nyomasztó terhét. Milyen sokan vannak s ilyenek akadnak, sajnos, az egyház felelős szolgái között is, — akik még mindig nem ébredtek eléggé tudatára a helyzet komolyságának és annak a feladatnak, mely ebből reájuk hárul! A magyarországi keresztyén egyházak között a mi evangélikus egyházunknak van aránylag legtöbb olyan tagja, aki az értelmiséghez tartozik. Ezer magyar lélek közül középiskolát végzett róm. kath. 24, ref. 20, evangélikus 36; főiskolát (egyetemet) végzett róm. kath. 8, ref. 8, evangélikus 14. Egyházunkat tehát joggal nevezhetjük az intelligencia egyházának. De intelligenciánk nagy része, sajnos, még mindig a sza-

badelvűség a pozitív hitvallástól elszakadt "kultúr-protestantizmus" rég elposványosodott vizein evez s így egyházunk lényegszerű belső megújulásának inkább kerékkötője, semmint előremozdítója. Mit jelentene egyházunkra nézve, ha intelligenciánk zöme ismét megtalálná az egyházunk létalapjához és egyetlen igazi életforrásához, a tiszta evangéliumhoz vezető utat s a világnézetek és hatalmi érdekek harcában a nagy elődök példájára szívvel-lélekkel, bizonyságtevő elszántsággal állana egyházunk bármely oldalról megtámadott igazai mellett! — De az egyház hivatásos és felelős szolgái között is, akik látják és érzik, hogy baj van és szeretnének dolgozni és dolgoznak is, sokszor minden elismerésre méltó buzgalommal, — mennyi a tájékozatlanság, a tanácstalanul ide-oda kapkodás, a mindenféle eszközzel való kísérletezés!

Ennek a helyzetnek és a benne rejlő feladatoknak lelkiismeretes megfontolása késztette az egyház munkásainak egy kis körét arra, hogy az idők és körülmények mostohaságával járó nem csekély anyagi és erkölcsi kockázatot magára vállalja és a Keresztyén Igazság jelszava alatt egy új egyházi, társadalmi és hitvédelmi folyóiratot indítson meg. A vállalkozás merészségét igazolja az, hogy nem akarunk semmi egyebet, csak kötelességet teljesíteni és egyházunknak mai nehéz helyzetében ezen az úton is szolgálni. Fennálló egyházi sajtószerveink egyikével sem akarunk versenyre kelni, hanem egy sajtóirodalmunk terén nagyon is érezhető hiány pótolni, sőt, amennyire lehet, egyszerre többet is. A viszonyok mostohasága nem engedi meg azt, hogy az egyházi sajtóirodalom terén mutatkozó különféle szükségleteknek és feladatoknak külön-külön sajtószervekkel szolgáltassunk igazságot, hanem többfélét egybe kell foglalnunk. Folyóiratunk elsősorban egyházunk művelt közönségéhez fordul és annak a vallással, a keresztyénséggel, az egyházzal kapcsolatos lelki, szellemi, világnézeti szükségleteit igyekszik kielégíteni. De egyúttal az egyház hivatalos szolgáinak is segítségére akar lenni tájékoztatással, munkaeszközök, szellemi fegyverek szolgáltatásával. Folyóiratunkban a lehetőséghez képest felölelni akarjuk az egyházi élet és egyházi munka összes kérdéseit és feladatait, a nagy korválság anyagához tartozó összes társadalmi, világnézeti és hitvédelmi problémákat és mindezt a **keresztyén igazság** világításába helyezni. Ez a megvilágítás jelenti az igazságos kritikát, de mindenek előtt és mindenek fölött az egyedül kielégítő megoldást, a helyes és biztos iránymutatást, a pozitív építő munkát, az igazságért való elszánt küzdelmet. A keresztyén igazsággal kötelezve érezzük magunkat arra, hogy elfogulatlanul észrevegyük és elismerjük az igazat, a jót, bárhol találjuk, akár egyházunk határain belül, akár azokon túl és igaz lélekkel ápoljuk a keresztyén testvériség, az Una Sancta eszméjét. De lelkiismeretünk közvetlenül saját egyházunkhoz köt és meggyőződésünk az, hogy egyházunk helyreállítása végett nem kell idegenbe mennünk kölcsönért, hanem mindenekelőtt saját egyházunk létalapjához és életforrásához, **a tiszta keresztyén**

igazsághoz, az Igéhez, az Evangéliomhoz kell visszatérnünk és egyházunk eredeti, a múltban sokszorosan bevált karizmáit, történelmi kincseit kell korszerűen felelevenítenünk, — akkor meggyógyulunk és élünk. Folyóiratunk tervezgetését lezáró elhatározásunkra reá esett Luther születése 450. évfordulójának ünnepi fénye. Az apostolok napjai óta Luther Márton volt a keresztyén igazság legnagyobb harcosa. Az a meggyőződés vezérel bennünket, hogy egyházunk belső megújulásának ügyét akkor szolgáljuk legjobban, ha folyóiratunk a nagy reformátor szellemének egyházunkban való felelevenítését, ápolását és erősítését tűzi ki célul. Ha ez a szellem él bennünk, akkor nem csüggedünk, bármily nehéz is a jelen és bármit hozzon is a jövő, — mert rendületlenül bízunk **a keresztyén igazság, az Ige az Evangélium**, az élő Krisztus győzhetetlen és győzelmes erejében."

A havi folyóirat 11 esztendeig jelent meg. Az 1944 decemberi 12. szám kilenc lapon, karton fedél nélkül látott napvilágot. Tartalmilag a háborús nyomorúságokból Istenhez kiáltó fohászkodásként értékelhetjük. Első lapján a hasonló megpróbáltatásokat szenvedő 16. századi énekben szólal meg egyházunk könyörgése: "Nagy Úristen ne hagyj minket, Ne akarjad veszésünket, Pogány kézre ne adj minket..." Sólyom Jenő a vígasztalás és reménység szavát is a zivataros század énekverseinek felidézésével szólaltatja meg, tanítása címéül is egy verssort idézve: "Kegyelmes Úristen, tartsd meg a mi hazánkat!"

45 évi kényszerű hallgatás után 1989-ben nyílt lehetőség a lap újra indítására. Az "Új folyam" szükségességére a "Szerkesztői beköszöntő" mutat rá: "Testvéri beszélgetések, egyházunk helyzetét elemző eszmecserék, a jobbítás szándékából erőt merítő töprengések közben kristályosodott ki az a meggyőződésünk, hogy szükség van egy független teológiai és kritikai folyóiratra, egy olyan fórumra, ahol a valóság elemzésében és a tudományos megnyilatkozásokban egyszerre és együtt érvényesül az igazság és a szeretet elve, amit oly sokszor, napjainkban is, kijátszanak egymás ellen. Arról is meg vagyunk győződve, hogy válsággal küszködő egyházunk közéletének is szüksége van erre az orgánumra az általunk nélkülözhetetlennek tartott radikális megújulás, a valóságos gyógyulás érdekében.

Egyházunkban már 1984 óta egyre többször szólaltak meg a megújulást sürgető hangok. Ezek megelőzték az egyház hivatalos vezetőinek későbbi reformnyilatkozatait, amelyek azonban a tettek aranyfedezete nélkül egyre inkább hitelüket vesztették. Az információhiány és a dezinformáció köde pedig lehetetlenné teszi, hogy egyházi közvéleményünk kellően tájékozódjék mai kérdéseink és feladataink felől. ...Egyházunkat nagy teológiai-szellemi-erkölcsi adósság terheli. Az Ordass Lajos Baráti Kör azzal a céllal alakult, hogy törlessze ezt az adósságot... Alapszabályunk szerint "a Baráti Kör az egyháznak az evangéliumból fakadó megújulásáért és benső rendjéért, autonómiájáért, a lelkiismereti- és vallásszabadságért tevékenykedik."

E cél érdekében indítottuk meg a KERESZTYÉN IGAZSÁG új folyamát, mert ez volt "a két világháború közötti magyar evangélikus értelmiség lapja, amelynek végig belső munkatársa volt Ordass Lajos is".

A szerkesztők.

SEBALD HEYDEN (1525)

EMBER, SIRASD NAGY VÉTKEDET....

Ember, sirasd nagy vétkedet,
mert érte Krisztus a mennyet
elhagyva, földre szállott.
Tiszta és kedves szűz anya
szülte őt nekünk, Mária,
hogy legyen közbenjárónk.
Holtaknak adott életet,
gyógyított minden beteget,
míg eljött az órája,
hogy értünk áldozat legyen,
és minden vétket felvigyen
a kínos keresztfára.

Nagy hálát adjunk néki hát,
ki értünk vállalt kínhalált:
éljünk úgy, mint kívánja!
Vívjunk a bűnnel nagy csatát!
Krisztus majd győzedelmet át,
hallgassunk csak szavára!
Tőle tanulj szeretetet,
ki értünk halált szenvedett
s így adott üdvösséget.
Ó, ember, nézd a Golgotán:
bűnödre mily ítélet vár,
ha ő meg nem ment téged!

Fordította: Dóka Zoltán

WERNER ELERT

HUMANITÁS ÉS EGYHÁZ*

- Melanchthon születésének 450. évfordulójára -

Negyven éve, 1954. november 21-én halt meg századunk egyik legnagyobb lutheránus teológusa, Werner Elert. Sokaknak volt tanítómestere hazája, Németország határain túl is. Hatása hozzánk is elérkezett, és sokszor öntudatlanul is jelen van teológiai gondolkodásunkban. Főként az újkori szellemtörténettel párbeszédet folytató teológiájában sajátos, összetéveszthetetlen verettel szólal meg a Szentírás szava, valamint a teológiatörténet s azon belül elsősorban a lutheri reformáció üzenete. Mondanivalója a mai teológiai zűrzavarban változatlanul aktuális. Sőt egyik kiadója szerint "csak ezután jön el az órája". Hatalmas szellemi örökségét elsősorban négy fő műve őrzi: "Der Kampf um das Christentum", 1921; "Morphologie des Luthertums" 2 kötet, 1931/32; "Der christliche Glaube – Grundlinien der lutherischen Dogmatik", 1940; "Das christliche Ethos – Grundlinien der lutherischen Ethik", 1949. Élete végén főként az óegyház dogmatörténetét kutatta. Ennek eredményét halála után adták ki "Der Ausgang der altkirchlichen Christologie" címmel 1957-ben.

Számos más tanulmánya közül ő maga válogatta azt a kötetet, amely 1948-ban "Zwischen Gnade und Ungnade" címmel jelent meg, és amelynek minden darabja a törvény és evangélium témaköréhez kapcsolódik. Életművére emlékezve, ebből a kötetből választottuk az alábbi, 1947-ben készült tanulmányt, amelyben ő is emlékezik: Luther legközvetlenebb munkatársára, a halkléptű óriásra, Melanchthon Fülöpre tekint vissza. Mindketten méltók emlékező, hálás tiszteletünkre.

Melanchthon Fülöp megtestesítője a német humanizmus történelmi mozgalmának. Annak a humanizmusnak, amely régebbi felfogás szerint az egyházi reformáció szövetségese volt, mások szerint konkurense, mai teológusok között széles körben elterjedt vélemény szerint pedig a legveszedelmesebb ellensége. De akár tévút, félrevezetés, elbukás volt a humanizmus, akár kiegészítője, előmozdítója a reformációnak, vagy bármi más módon határozzuk is meg a kettő viszonyát, Melanchthon egyik esetben sem volt csupán áldozata vagy csupán reprezentánsa a humanizmusnak. Sőt inkább formálta annak felénk forduló arculatát. Nemcsak közvetítő vagy utánzó volt tehát, hanem alkotó. Hatását máig érezzük.

Ez a humanizmus nem csupán magasabb tanintézményeknek szánt program, hanem az emberi lét egy bizonyos módja, minősége, az ember humán egzisztenciája, amely szándékában és tényleges megjelenésében hordozója a humanitásnak, ha ezt a szót úgy értjük, ahogyan maga a humanizmus kiformálta annak értelmét, s ahogyan az ma már a kultúrnépek közös sajátja. Nélküle nem

*Werner Elert (hg.) Zwischen Gnade und Ungnade Evangelischer Presseverband, 1948.

került volna sor a 18. századi humanitás-kultuszra, de nem lett volna Kant, Lessing, Goethe sem. A francia forradalom valószínűleg nélküle is bekövetkezett volna, de az is a humanizmusnak köszönhette, hogy az egyetemes emberi jogok nyelvén tudta magát kifejezni. A modern demokrácia pedig mint államforma és mint életforma is nem más, mint politikai humanizmus.

Melanchthon számunkra úgy áll Luther mellett, mint a kisember a *nagyember mellett*, az *iskolamester a zseni mellett*, a szaktudós a próféta mellett, a halkléptű a ciklopsz mellett. Így nézünk rá, és gyakran így tekintett ő is önmagára. Panaszkodott a ciklopszra, akinek hatalmaskodásától egy életen át szenvedett. Maga Luther azonban másként látta őt. Reuchlinnak írja róla, hogy szinte semmi sincs benne, ami ne lenne emberfeletti. Persze feszültségek is támadtak közöttük. De Luther nem csupán megtűrte Melanchthont maga mellett. Szövetségre lépett vele, mert szüksége volt reá. És valóban: a wittenbergi reformációból, ahogyan az a nyugati egyházi megújulás kiindulópontja lett, Melanchthont a humanistát legalábbis nem lehet kihagyni. Az utóbbi emberöltő reformációkutatása mindenesetre nem sokat törődött vele. Az első világháború óta a reformációkutatás szinte kizárólag Luther-kutatást jelent.

Nem csoda, hiszen teológiánk ez idő óta ismét egyházivá lett, és ez nagyon is szükséges volt. A németországi lutheránus egyháznak 1918 óta, miután véget ért a fejedelemségi egyházkormányzás, *meg kellett tanulnia a maga lábán állni*. El kellett gondolkodnia saját eredetén, hogy a "honnan?" és "miért?" kérdésekből megértse a "hova?" kérdését. Ezt a közvetlen történeti eredetét pedig, vagy még inkább kiugrását a középkori egyház hamis irányba vezetett kocsijából, így hívják: Luther. Ezen nincs mit kifogásolni. A teológiának vissza kellett találnia Lutherhoz, mivel a teológia az egyház lelkiismerete. Míg Luther *egyházvoltunk teológiai értelmét testesíti meg számunkra*, addig Melanchthon a humanizmust és a humanista humanitást. Luther és Melanchthon kapcsolatában az egyház és a humanitás kapcsolata áll előttünk.

De mi közük van ezeknek egymáshoz? Nem elég, hogy az egyház emberei vagyunk? Nem azt jelenti-e ez, hogy Isten emberei vagyunk, és magunkat úgy értjük, mint Isten teremtményei, szolgái, *cselédei*, gyermekei, mint keresztyének, mint Krisztus testvérei, szenvedőtársai? És ez nem azt jelenti-e, hogy az "emberit" magunk mögött hagyjuk azért, hogy cserébe elnyerjük az "istenit", a kegyelmet szemben a természettel, a mennyei kincset szemben a föld valamennyi kincsével? Nem jelenti-e a "Krisztushoz tartozás" minden humanitás összetörését? Teológiai gondolkodásunk az első világháború óta ebben az irányban mozog. A teológiát is hatalmába kerítette teremtettségünk erőtlenségének tudata és Isten igéjének fölényes hatalma, amely széttör minden emberit. Így lett a teológia ismét az, ami Luthernál is: teologia crucis, a kereszt teológiája. Ennek *vezetésével* az egyházi gondolkodás is ugyanebbe az antiszekuláris és anti-

humanista irányba mozdult elt. Hiszen Luther harca a magát autonómnak tartó emberrel szemben éppen a humanista Erasmus elleni harcban érte el csúcspontját. A humanizmus jelentette a teologia crucis tulajdonképpeni ellenfelét. Luther szemben Erasmussal! – ezt ismételgették százszor is, hangosan és propagandaszerűen. De halkan és többnyire kimondatlanul Melanchthon ellen is folyt ez a harc.

Véletlen volt, hogy a humanizmussal együtt a humanitás is eltűnt látókörünkből? Nem lehetne az utóbbi emberöltő **politikai** történetét ilyen címmel is megírni: "**Politikai** harc a humanitás ellen?" Mindaz, amit átéltünk, nem a humanitás széthullása, vége, pusztulása-e? Vajon az egyház ártatlan ebben? Biztos, hogy az egyedül helyes úton járt, amikor csak a maga egzisztenciájára gondolt? Vajon a humanitás valóban csupán az önhatalmú ember életprogramját fejezi ki, ahogy ezt Erasmusnál mindig felfedezik?

A háború alatt megjelent egy vékony kis könyv. Ütközetek között elhangzott rövid, szűkszavú beszélgetéseket tartalmaz: "**Párbeszédek keleten**". Ebben mondja valaki a társának: "Ha ez az érzés a háborúban egyre inkább el is némul, bizony, van valamiféle közös felelősség az emberképért." Így írt egy katona, látva az ellenségeskedés borzalmait. Csak egy német volt. Martin **Raschké**nak hívták. Elesett. Elmúlt. De aki ezt a mondatát olvassa, annak múlhatatlant mond: közös a felelősségünk az emberképért! Röviden ez a humanizmus: közös – felelősség – az emberképért. Így értette önmagát. **Ezt** értette humanitáson. Témánk az így értett humanitásról szól: humanitás és egyház. Elhatárolódhat ettől az egyház? Átengedheti másoknak a közös felelősséget az emberképért? **Ez** a kérdés **Melanchthon** Fülöp élettémája. Felvetette ezt az egyháznak is, és amíg őt nem felejtették el, mindaddig vele együtt a kérdésben rejlő felszólítást is érzékelte az egyház. De azonnal érdektelenné lett a kérdés, mihelyt az ő személye feledésbe merült. Melanchthonra emlékezni, azt jelenti: ismét felvetni a közös felelősség kérdését az emberképért.

2

Szerencse volt vagy balszerencse, tény, hogy Melanchthon egész életében két fakultáshoz tartozott. 21 évesen hívták meg a görög nyelv professzorának a wittenbergi egyetem művészeti fakultására, és ehhez haláláig hűséges volt. A szabad művészetek mestere maradt egész életén át. Viszont soha nem lett a teológia vagy a Szentírás doktora. Mégis hamarosan egzegetikai előadásokat kezdett bibliai könyvekről. 24 évesen írta "**Loci communes**" c. művét, ami az evangélikus tanítás első kompendiuma. Ő fogalmazta egyházunk legfőbb hitvallását, az Ágostai Hitvallást. Luther halála után az ő vállán nyugodott a wittenbergi teológiai fakultás teológiai és egyházi felelősségének egész terhe. Ez is elég lett volna egy ember vállainak. Tudjuk, milyen nehezen hordozta **Luther** ezt az **egyetlen** terhet. Melanchthon bizonyára nem kevésbé.

Melanchthon teológiai jelentőségét gyakran vizsgálták. De egyetlen ábrázolás sincs, amely őt ne állítaná Luther árnyékába. Ez persze megfelel az ő önértékelésének. "Tőle tanultam az evangéliumot", vallja meg 1540-ben írt végrendeletében. De azt a másik kérdést, hogy vajon megfordítva, Luther is tanult-e Melanchthontól teológiát, eddig még egyáltalán nem vetették fel, még kevésbé válaszolták meg. Pedig, úgy vélem, fontos felfedezéseket tehetnénk itt Luther egyházfogalmának fejlődéséről, de megigazulástanáról, valamint a törvény és evangélium viszonyára vonatkozó tanításáról is. Mindenesetre Melanchthon egyáltalán nem volt csupán alárendelt, önállótlan tanítványa Luthernak. Élete végéig dolgozott "Loci"-ja mindig újabb kiadásán. Ő írta az Ágostai Hitvallás terjedelmes védőiratát, az Apológiát, az "Examen ordinandorum"-ot (lelkészjelöltek vizsgaanyagát), a Niceai Hitvallás magyarázatait, valamint teológiai monográfiákat. Kommentárokat is írt a Genezishez, a prófétákhoz, a Zsoltárokhoz, Máté és János evangéliumához, a Római levélhez, a Korinthusi levelekhez, a Kolossé levélhez, a Filippi levélhez, a Timóteushoz írt levelekhez. Kinyomtatott prédikációi a **Corpus Reformatorum** (= a reformátorok műveinek gyűjteménye) két vaskos kötetét töltik meg.

Ha műveinek összkiadásába egyetlen pillantást vetünk, láthatjuk, hogy mindez csupán a fél Melanchthont jelenti. A másik fele a művészetek fakultásának professzora, aki valamennyit, ennek a szerteágazó fakultásnak minden szakterületét is művelte. Ma is megvannak előadásai az ókori klasszikusokról, kommentárjai Arisztotelészhez, Ciceróhoz és másokhoz, és természetesen előadások az alaptárgyakról, a retorikáról, dialektikáról, valamint terjedelmes történeti munkák. Hogy mennyire jártas volt minden szakban, legjobban akadémiai beszédei mutatják, amelyekből számos rövidebb mellett mintegy 180 hosszabb beszéd maradt ránk. Egy sereg közülük politikai tartalmú. Tizenegy általános egyetemi kérdéseket tárgyal. Harminchat a filológia, filozófia vagy az etika területéről való. Mintegy húsz szól a történelemről, kilenc a matematikáról és természettudományokról, harminc a teológiáról, huszonegy a jogtudományról, tizenhárom az orvostudományról. Hogy ezek a beszédek nem dilettáns alkotások voltak, az abból is kitűnik, hogy egy részük más fakultások szakmai képviselői számára készült és ők is adták elő azokat.

És mindez nemcsak papír volt, nemcsak beszéd, ami elhangzik és ismét feledésbe merül. Melanchthon az egész wittenbergi egyetemet újjászervezte új tantervekkel, új tananyagelosztással, új tanszékek létrehozásával. A wittenbergi újjászervezés példaképül szolgált a legtöbb egyetem számára. Mértékadó volt három új egyetem, a marburgi, a königsbergi és a jénai egyetem alapításánál. Régebbi egyetemeknél, Rostockban, Tübingenben, oderai Frankfurtban, Lipcsében, Heidelbergben, Melanchthon volt a legbefolyásosabb tanácsadó. A nürnbergi "felső iskola" alapítása is lényegében az ő műve volt. Közismert, hogy akik később

az ún. magasabb fakultásokra akartak menni, azoknak előbb el kellett végezniök a művészeti fakultás studiumát. Ilyen módon jogászok, orvosok, teológusok egész generációja tanult Melanchthon tantermeiben. Amikor Luthernak négyszáz hallgatója volt, Melanchthonhoz nyolcszáz diák járt. A balkáni országoktól Skandináviáig, Németalföldtől Lengyelországig és a Baltikumig, mindenhonnan özönlöttek évtizedeken át Wittenbergbe mindazok, akik az új emberképet keresték. Wittenberg példakép lett egész Észak- és Kelet-Európa számára.

Két emberrel lenne dolgunk, akik véletlenül mindketten a Melanchthon nevet viselték? A teológussal és a humanista egyetemi reformerrel? Elképzelhető lenne. Nemcsak a kétszeres munka miatt, amit mintha két óriás teljesített volna, hanem az elismerés miatt is, amit ez a kettős munka elnyert. Mert – és ez a tulajdonképpeni tragikuma ennek az embernek – életműve a maga történelmi hatásaiban és visszhangjában két olyan területre esett szét, amelyek között végül is már semmiféle kapcsolat nem volt. Van egy teológiai Melanchthon-irodalom, és van egy pedagógiai. A **Monumenta Germaniae Paedagogica** c. gyűjteményben egy vastag kötetet szenteltek neki (Hartfelder). Dilthey és más filozófusok részletesen méltatták őt. De a filozófusok csak keveset szóltak a teológus Melanchthonról, a teológusok pedig semmit a humanistáról. A teológusok csaknem kompromittálónak találták, hogy Luther megtűrte maga mellett a humanizmusnak ezt a roppant dinamikus vezéralakját. Annak a humanizmusnak, amelyet ő Erasmusban oly szenvedélyesen támadott meg. És ez a humanista Melanchthon ezzel a humanista Erasmusszal a legbarátságosabb leveleket váltotta. Ha pedig végül Melanchthon sok ezer levele kapcsán arról akarnánk szólni, hogy ki mindenkivel állt ő barátságos levelezésben, akkor egy bizonyos, magát "reformátorinak" vélő teológia szemében egyenesen reménytelenül kompromittált személy lenne ő.

3

Tehát még egyszer: **egy** Melanchthon vagy két azonos nevű ember? Lehet itt egyáltalán belső, tárgyi kapcsolatról beszélni, vagy csak egy rejtélyes perszonálunióról van szó? A tárgyi kapcsolat mindenképpen fennáll, éspedig nem is csak valami vékony szállal, hanem azáltal, hogy Melanchthon, az egyházi ember, és Melanchthon, a humanista világi ember, pontosan **ugyanazt** az ügyet képviselik. Ez az ügy pedig Lutherhoz és az egyház reformációjához való viszonyának éppen nem a peremén helyezkedik el, mert az nem más, mint ami Luther teológiájának is magvát és középpontját jelenti: az ember megigazulása Isten előtt. Ezt az ügyet a teológiában a **megigazulástanból** ismerjük, és ez abban a hitvallásban foglalható össze, hogy mi egyedül hit által igazulunk meg, és hogy Krisztus a mi megigazulásunk Isten előtt. Erre a pontra vonatkozik Melanchthon vallomása, hogy ő Luthertól tanulta az evangéliumot.

Ezt az így megfogalmazott megigazulástant azonban megelőzi egy másik tétel, amit a teológusok csak azért nem szoktak külön hangsúlyozni, mert számukra magától értetődőnek tűnik, hogy ti. nekünk **egyáltalán** igazolnunk kell magunkat Isten előtt. Természetesen ez magától értetődő. Valóban? Tudja ezt az ember? Az az ember, akivel konkréten egyedül van dolgunk, ti. a mai, a modern ember? A politikus, a szociálpolitikus, az egyházpolitikus? A párttitkár, az üzemvezető és a munkásai? Nem kellene a világnak, ha ők ezt valóban tudnák, másképpen kinéznie? Nem kellene az emberképnek, amelyről az a katona, Martin Raschke beszélt, másképpen kinéznie? Igen, éppen ez az, amire Martin Raschke gondolt. Csupán egy másik szót használ: "felelősség" az emberképért. Az, hogy nekünk Isten előtt igazolnunk kell magunkat, éppen azt jelenti, hogy felelnünk kell magunkért őelőtte. Csoda-e, hogy a világ ma nem érti már a megigazulás**tant**, amikor egyáltalán nem is **tudja** már, hogy igazolnia kell magát Isten előtt, hogy felelnie kell magáért őelőtte?

Luther még tudta ezt. Melanchthon is. És ez a tudás a wittenbergi megigazulástan előfeltétele. Melanchthon **teológiai** érdeme éppen abban van, hogy a megigazulás**tant** úgy fogalmazta meg, hogy afelől semmi kétely ne támadhasson. Ő volt ugyanis az, aki ezt a tant egészen egyértelműen forenzikusan fogalmazta meg. Ez azt jelenti, hogy a megigazulás, amit mi hittel elfogadunk, nem más, mint egy isteni **ítélet** elfogadása. A kegyelem ugyanis, amelyben ekkor részesedünk, nem egy csodálatos módon belénk öntött dolog – ahogyan azt a középkori teológia és a katolikus teológia máig tanítja –, hanem megkegyelmezés Isten **ítélete** által. Így olvasható ez Melanchthon **Loci**-jának már az első, 1521-ben megjelent kiadásában. És így az általa fogalmazott hitvallásokban. Így találjuk Luther nagy Galatakommentárjában is. Csak az utóbbi emberöltő Luther-kutatása esett abba a hibába, hogy kijátszotta ez ellen az ún. fiatal Luthert. De maradjunk csak Melanchthonnál. Az ő megigazulástanát sem fejthetjük ki most a maga teljességében. Itt nekünk csak az a fontos kérdés, hogy mi köze ehhez a humanista Melanchthonnak.

Ebből a szempontból a forenzikus megigazulástanban az a lényeges, hogy itt az egész emberi lét, minden cselekvés és történés Isten bíráskodásával kerül kapcsolatba. Melanchthon ezt a **coram deo** fordulattal fejezi ki, ami azt jelenti: "Isten előtt", az ő ítélő szeme előtt, az ő **judiciuma**, ítélete alatt. **Coram deo** nincsenek erkölcsi érdemek; **coram deo** a valódi megigazulás felmentés, bocsánat, megkegyelmezés által történik; **coram deo** az Istennel kiengesztelt embernek nyugodt és vidám lelkiismerete van. Ez a **coram deo** jelöli meg a helyet, ahonnan Melanchthon egész emberképét látni lehet. Ez nem természetes, mert pl. a predestinációs gondolkodás az emberi történést első sorban Isten előrelátó és gondoskodó cselekvése felől értelmezi és nem bírói ítélete felől. De az is különbséget jelent, hogy vajon az emberkép Isten útmutató törvényadására vagy bírói ítéletére támaszkodik-e. Az első esetben ui. csaknem elkerülhetetlen,

hogy az ember önmagát eleve semlegesnek tekintse etikailag, és elhiggye, hogy Isten törvényadása révén szabad választás előtt áll. Ez **Erasmus** emberképe. E tekintetben Melanchthon határozottan Luther és Pál apostol oldalán áll. Egy pillanatra sincs etikai labilitás az életünkben. A törvény, amelynek Pál szerint kezdettől fogva rabjai vagyunk, nem csupán morális előírás, hanem egyúttal mindig **judicium**, Isten ítélete mint elítéltetés.

Annak tudata, hogy mi egész életünkben **coram deo**, vagy ami ugyanazt jelenti, **sub judicio** (= ítélet alatt) vagyunk, felelősségünk tudatát jelenti. Ez pedig, mivel nincs benne megszakítás, és mivel **coram deo** érvényes, teljes, totális felelősséget jelent. Vagyis nem csupán egyes cselekedeteinkért vagyunk felelősek Isten előtt, hanem személyesen egész embervoltunkért. Ennek a totális felelősségnek a tudata az, ami Melanchthont, a humanistát, összeköti a megigazulástan teológusával. Csaknem valamennyi teológus-kritikusa szemére veti, hogy képes volt Arisztotelészre támaszkodva filozófiai etikát kidolgozni, amelyben az emberi cselekvést pusztán racionálisan indokolja. Csakhogy ezt a filozófiai etikát a bevezetése, amely megvilágítja a különbséget a filozófia és az evangélium között, zárójelbe teszi: a filozófia része egy, az emberi értelem számára is belátható isteni törvénynek, a **lex naturae**-nak. Ez pedig szolgálatára van a fegyelmezésnek, a nevelésnek, a jogrendnek, a politikának, amelyek persze a teológus számára sem lehetnek közömbösek. A teológus azonban tudja, hogy az ilyen módon követelt és el is érhető **justitia civilis** (= polgári igazság) **Isten előtt** soha nem tesz igazzá. Tehát a **coram deo** az egész filozófiai etikát zárójelbe teszi. Vagyis a humanista Melanchthon sem felejti el soha a teológiai tételt: **lex semper accusat** (= a törvény mindig vádol).

E zárójelen belül a racionális, szekuláris, politikai cselekvésnek szabad működési területe van. Ezt azonban éppen a forenzikus **coram deo** hozza létre. Csak az Isten előtti megigazulás tisztán forenzikus értelmezése, amit Melanchthonnak köszönhetünk, őrzi meg teljes súlyát annak a ténynek, hogy mi Istennek totálisan felelősek vagyunk. Nem kivétel sem a polgári cselekvés, sem bármely jótett, de semmiféle belső történés sem: sem remény, sem szeretet, sem **pietas** (= kegyesség) és semmilyen kultikus cselekmény sem. Minden **sub judicio dei** (= Isten ítélete alatt) áll, és ennek az ítéletnek ki vagyunk szolgáltatva akkor is, ha az megkegyelmez nekünk.

4

Melanchthon, a teológus, és Melanchthon, a humanista, tehát nem két személy, hanem egy és ugyanaz. Eddig a pontig persze Lutherhoz való viszonyában lényegében még ő az elfogadó. De mit jelent ez most már az ő humanizmusa számára? Mit jelent a humanizmus mint nagy európai mozgalom számára? A kérdés megválaszolásához emlékeztetnünk kell arra, hogy a humanizmusnak már volt egy előtörténete, éspedig egy nagyon hosszú előtörténete, ha a

humanizmust a déli reneszánsz északi formájának tekintjük. A nyugat, mint Konrad **Burdach** mondja, már a 13. században "határtalan várakozással" volt tele, szenvedélyes vággyal a megújulás, minden emberi dolog újjászületése után. Ez a vágy abból született, hogy az emberek felismerték a korrupt állami viszonyokat Itáliában, az egyház elvilágiasodását, a kiegyenlíthetetlen ellentmondásokat az élet, amit valójában éltek, és a keresztyén név között, amit csak emlegettek. Az újjászületésért a rinascimento-ért, a reneszánszért hangzó kiáltásnak a ferences szerzeteseknél, Rienzónál, Dantenál még teljesen keresztyén előjele volt. Sürgető segélykiáltás volt ez az egyház felé, hívás megtérésre, az egyháznak saját forrásaiból merítő reformjára.

De a kiáltás nem talált meghallgatásra. Az egyház elutasította a reformot, nem mutatott sem készséget, sem erőt a megújulásra. *És csak ez, az egyháznak ez az elutasító magatartása* vezette az egész mozgalmat — mindenesetre Burdach így véli — az antik kultúrához. Ott találtak tiszta emberséget, legalábbis így hitték. És csak amikor beleolvasták, beleérezték magukat az ókori kultúrába, amikor a firenzei zsinat után ismét megismerkedtek a görögökkel, akkor történt, hogy egyszerre csak benne találták magukat **abban** a reneszánszban, amelyet Jakob **Burckhardt** megrajzolt és értelmezett, benne az antik emberi önértelmezés, az antik emberkép, az antik humanitás megelevenedésében. Ez az emberkép azonban most már az egyház **nélkül** formálódott, sőt **ellene**. Az olasz reneszánszban egyenesen pogány emberképpé lett. **Papini** persze szeretné az egész mozgalmat úgy beállítani, hogy abban megmaradt a keresztyénség vezető szerepe: "Dionysus Krisztus szolgálatában áll, a császári Róma előkészíti a pápai Rómát, a Paradicsom tért vissza a Parnasszuson át vezető úton." Csakhogy, eltekintve attól, hogy ezek az összekapcsolások a keresztyénség számára, ahogyan azt mi értjük, nagyon is kérdésesek, tagadhatatlan, hogy Petrarcánál, Boccaccionál, Macchiavellinél az ember puszta evilágiságában áll előttünk, önmagára támaszkodva, senki másnak, csak önmagának felelősen, és VIII. Ince vagy VI. Sándor pápánál a legjobb akarattal sem tudunk semmit felfedezni a keresztyén értelemben vett újjászületésből.

Ehhez az egészen szekuláris, szélsőséges képviselőiben teljesen gátlástalan típushoz tartozott azoknak a fiatal humanistáknak nagy része is, akik Melanchthon kortársai voltak és előzönlötték a német egyetemeket. Ez az egészen az antik kultúrából élő mozgalom ejtette rabul az ifjú Melanchthont is, mielőtt Wittenbergbe került. Emberképe az antik humanitás volt, bár abszolút személyes tisztaságban, de csak mint világi egzisztencia, *jövőbe néző, öntudatos, haladó, idealista*, akinek számára minden dolog mértéke az ember.

Ezt a humanista emberképet hozta magával Wittenbergbe, és ott tanulja meg saját bevallása szerint Luthertól, hogy mi az evangélium. Ez pedig a megigazulás nyelvén éppen azt jelenti,

hogy **nem** az ember minden dolog mértéke, hanem Isten. **Nem** attól függ az ember egzisztenciája, hogy miként ítéli meg ő saját magát, hanem attól, hogy miként ítéli meg őt az Isten. Nem önmaga előtt, hanem Isten előtt kell felelnie és igazolnia önmagát. Melanchthonban kapitulál a humanista emberkép az isteni Bíró előtt.

Ez azonban valóságos kapituláció volt, nem csupán Luther egy teológiai tételének elismerése. Melanchthonnál nem úgy áll a dolog, mint számos teológusnál, akik hitvallásosan és abszolút korrekten adják elő a megigazulástant, teljesen bizonyosak a bűnbocsánatban, de tulajdonképpen egyáltalán nem tudják, miért van erre szükségük, mert önmagukról semmi elképzelésük nincs, mert egyáltalán semmi olyan emberképük nincsen önmagukról, amelyet fel kellene áldozniok Isten ítéletének. Melanchthonnak azonban volt ilyen emberképe. Az antik kultúrán nevelődve, ő az embert a maga teljességében szemlélte és értette, és **ezért** értette meg azt is, hogy éppen ez az önmagában teljességre jutott, abszolút humánus ember az, akinek Isten előtt igazolnia kell önmagát. Az önmagában teljességre jutott humanitás is **sub judicio dei**, Isten ítélete alatt áll.

5

Azért, hogy e folyamatot és következményeit helyesen tudjuk értékelni, két összehasonlítást kell tennünk. Természetesen a középkori egyház is tanította, hogy az embernek igazolnia kell magát Isten előtt. A gyakorlatban azonban úgy értette a megigazulást, hogy az embernek a gyóntatószékben a gyóntató előtt kell magát igazolnia. A bűnök, amiket meggyón, egyes mulasztások, amelyeket előírás szerinti Miatyánkkal és Üdvözlégy Máriával jóvátehet. Tehát az egyház vonja számadásra az embert. Mivel pedig egyúttal át is veszi az ember képviseletét Isten előtt, be is biztosítja őt az ellen, hogy Isten túlságosan nagy követelmény elé állíthassa. Ehelyett a maga gyónási, bűnbánati rendszeréhez köti. Ez a kötöttség ugyan rabságot jelent, de meg is akadályozza, hogy az ember kiúttalanságokba tévedjen. Az egyház garantálja a kisembernek is, az államférfinak is, a filozófusnak is, a kereskedőnek is a helyes utat. Az egyház az abszolút morális tekintély. A humanitás pedig az egyház által megszabott, biztosított és hitelesített emberiesség. Ez volt az **egyházi** emberkép.

Ezt az egyházi humanitást már a reneszánsz, már a korai humanizmus összetörte. De most maga az egyházi tekintély is összetörött, legalábbis **ezé** az egyházé, a moralista, papi egyházé, amely addig az egész életet, a magán- és a közéletet egyaránt tekintélyuralma alatt tartotta, és amely a középkor derekán még vitathatatlanul birtokolta a kultúrmonopóliumot, magának sajátította ki és vette igénybe a tudományokat és az egyetemeket, és mint egyetlen nevelési hatalom minden új nemzedéket a maga gondolat- és életformáiba kényszerített. Most

mindez összetörött. "Kedvünk van élni!" Hutteni Ulrich szavával így jut kifejezésre a kötöttségektől mentes, forradalmi érzés, amelynek számára most szabadnak tűnik a pálya, hogy a papi tekintélytől való elszakadás után az ember abszolút autonómiájára törjön.

Ezzel a kötöttségmentes és ezért belső támasz nélküli humanizmussal állítja szembe Melanchthon, a Luther-tanítvány, mint már említettük, az ember totális felelősségét Isten előtt. Ez azonban semmilyen tekintetben sem jelent visszatérést a középkori egyházi emberképhez. Az egyház moralista, klerikális közvetítő szerepének visszaállítása Melanchthon számára ugyanúgy nem jöhet szóba, mint ahogy Luther számára sem. De arról sincs szó nála, hogy a humanista emberképet néhány hibás ponton ki lehetne javítani, vagy Jézus szókrateszi életbölcsességeivel ki lehetne egészíteni, ahogy Erasmusnál történik. Mint valódi humanista továbbra is a humanitás maximumát keresi, de most a maximumot abban ismeri fel, hogy a humanitás nem önmagának, *hanem Istennek felelős*. Az *emberlét* alávetettséget jelent Isten törvényének. Melanchthon számára a törvény **judicium dei**, Isten ítélete, és ebben Lutherhoz hasonlóan átéli azt a megaláztatást, hogy a törvény az emberi természetet bűnösnek nyilvánítja. Viszont ugyanaz a törvény ki is tűnteti az embert az összes teremtmény közül azzal, hogy megmutatja neki emberi **méltóságát**, amelyre teremtetett.

Ez az oka annak, hogy Melanchthon számára az Isten előtti totális felelősség felismerése nem jelent valamiféle megfélemlítést, intést, hogy ne merészkedjen túl messzire a világban, vagy hogy korlátozza magát egy etikailag veszélytelen egyházi területre. Éppen ellenkezőleg: elkötelezést jelent arra, hogy ezt a felelősséget a lehető legnagyobb mértékben ténylegesen vállalja is magára.

Ebben találkozik össze Melanchthon ismét Lutherral, és ez vezet a második összehasonlításhoz. Ugyanis közöttük mégis fennáll egy különbség. Luther bizonyos értelemben az ellenkező utat járta meg. Melanchthon humanista légkörben nőtt fel. Számára sohasem jelentett nehézséget az emberkép klerikális jellegének megszűntetése. Neki inkább azt kellett megtanulnia, hogy az emberképet **coram deo** értse meg. Luther viszont a kolostorból jött. Számára a **coram deo** első helyen állt. Neki a klerikális jelleg megszűntetését kellett lépésről lépésre megharcolnia. Ő soha nem volt abban a kísértésben, hogy a keresztyén ember szabadságát félreértse, mintha az Isten ítéletétől való szabadságot is jelentene. Ő sem riadt vissza, miután átlépte a Rubikont (= kilépett a szerzetesrendből), hogy felelősséget vállaljon világi dolgokban. Ha hívták, nem mondott nemet. De nála ebben nem volt rendszer. Többé-kevésbé esetleges jellegű valamennyi nagy fellépése a nyilvános életben, a parasztháborúban, a török háború és az ellenállási jog kérdésében, az *uzsorakérdésben*, a *házasság*, az *iskola*, a *főiskola kérdéseiben*, sőt gyakran még egyházi dolgokban is. Ezek mindig a történeti

helyzettől függnek. Ezért kell Luthernál előbb mindig megkérdeznünk, vajon egyes döntéseinek általánosítása megfelel-e az ő szándékának. Az ő döntéseiben mindig van polémia is. Érzékelni lehet, miként töri össze előbb minden esetben a régit, hogy helyet készítsen az újnak.

Ezzel szemben Melanchthonnál minden szisztematikusan rendezett, nem polemikus, kevésbé merész és néhány vezérelv alapján mindig ellenőrizhető. Ezek a vezérelvek éppen elvek, történetietlenül kigondoltak, időtlenek, és ilyen módon a közélet egész, Melanchthon által megrajzolt képe utópista jellegű. Viszont éppen ezért univerzálisabb, és az utópizmus még nem jelent politikai hatástalanságot. Ha valahol, hát itt érzékelhető a humanista Melanchthon antik iskolázottsága. Számunkra most nem az a fontos, hogy az ő politikai emberképét a lutherivel egybevetve mérlegeljük, de látnunk kell a különbséget, és őrizkednünk kell attól, hogy a közélet egész alakulását, amennyiben az a wittenbergi reformáció hatását feltételezi, csupán Luther felől akarjuk megérteni. Ha Luther patriarchálisabb volt, mint Zwingli, akkor Melanchthon nem volt kevésbé demokrata, mint Kálvin, és ha a két wittenberginek van közös politikai felelőssége, az legfeljebb abban van, hogy V. Károly nem csinálhatott Németországból második Spanyolországot.

6

A Melanchthon által képviselt humanitás, mivel Isten előtt tudja magát felelősnek, soha nem elégszik meg azzal, ami túlságosan is emberi. Az isteni Bíró előtt kapitulál, de nem az emberben lakó fenevad előtt, sem a történelmi ellenhatások előtt. Az embertelenséget úgy éli át, mint ami istenellenes és ezért vád is az ember ellen, bárhol találkozzék is vele. Ez a humanitás telve van az emberképért való **közös** felelősség tudatával. Az a katona, Martin Raschke ezt úgy értette, hogy a német katona felelősnek érezte magát azért is, ami a másik oldalon történt az emberiesség törvénye ellen. Vajon Melanchthon is tudott erről az ilyen értelmű **közös** felelősségről? Vagy individualista volt, mint a Burckhardt által megrajzolt reneszánsz ember, aki kitépi magát minden társadalmi, egyházi, hagyományos kötöttségből, mert saját személyét tartja az egész makrokozmosz középpontjának, és mert azt hiszi magáról, hogy benne testesül meg az egész emberi faj? Egyenes út vezet Melanchthontól Goethéhez, Nietzschéhez?

A válasz csak nem lehet. Etikájának tárgya s ezzel a humanitás hordozója kétségtelenül az ember, egyesszámban. Etikai "mi-formulák", többesszámú megfogalmazások ritkák nála. Emberképét nem határozza meg annyira a felebaráthoz való viszony, mint Luthernál. De ezért ő még nem individualista a szó szokványos értelmében. Ugyanúgy nem az, mint Aquinói Tamás, akihez hasonlóan etikájában antik tanítómesterét, Arisztotelészt követi. Az ember társaságra van teremtve. Isten a konszociációt,

a társulást akarja. Ebből a teremtésbeli társulási motívumból vezeti le Melanchthon az államalkotást, a jogalkotást, az emberek közötti humanitást, a méltányosságot, a kölcsönös segítést. Ez érvényes az egyházszervezetre is, a keresztyénekre egymás között, akiknek azonban nem magukba zárkózva, hanem a polgári-szociális kapcsolatokban kell élniök. Az emberkép, amelyért Isten előtt felelnünk kell, csak az emberi együtt- és egymásért élésben válhat láthatóvá.

Fontos volt, hogy Melanchthon a közös felelősséget az emberképért nemcsak a katedrán tanította, hanem egészen személyesen igenelte, és hogy ő tette azt közüggyé. Az akkori helyzetet jól össze lehet hasonlítani a mi mai helyzetünkkel. A régi tekintély összetörött ma ugyanúgy, mint akkor. Ma államférfiak, tudósok, generálisok, pedagógusok a fél világon azért fáradoznak, hogy a mi népünket saját felfogásuk szerint átformálják. Rendelkeznek minden hatalmi eszközzel, kutatóintézetekkel, pénzforrásokkal, sajtóval, minden elképzelhető kényszerítő eszközzel. Ezzel szemben milyen kicsiny volt azoknak az embereknek a száma, akiknek akkor ugyanezt a munkát Németország nagyobbik részében és azon messze túl el kellett végezniök, éspedig csupán személyiségük súlyával, eszméik meggyőző erejével. És éppen Melanchthon volt az az átalakító, aki mindenkinél előbb gondolkodott, mindenkit tanácsolt, mindent szervezett. Akkor nyerte el a **Praeceptor Germaniae** (= Németország tanítója) címet, amit csak kisstílű tudatlanok vitatnak el tőle. Nagyszabású pedagógus lett belőle, mert az új emberkép kiformálása nevelési feladat volt, amelynek meg kellett ragadnia a fiatal és legfiatalabb nemzedéket, ha azt akarták, hogy az ügynek jövője legyen.

Melanchthon egyébként beláthatatlanul széleskörű tevékenységéből álljon itt még három, csupán röviden felvázolt történelmi következmény. Először is, mint már említettük, a wittenbergi egyetemi reformok Európa nagy részében mintává lettek. Arisztotelészt és a római polgárjogot most ismét a középkori gloszszák és azok utólagos magyarázatai nélkül olvasták. A figyelem így a glosszátorok elfogult véleményétől magához a tárgyhoz fordult vissza. A humanizmus ezzel megteremtette a modern, egzakt kutatás tárgyszerűségének előfeltételeit. Melanchthon ebben az egész humanista mozgalom képviselője, amelyet azonban éppen gyakorlati reformjaival segített áttöréshez. Különösen a római jog átvételénél, ennél az egész német jogtörténetét mélyen meghatározó eseménynél, döntő szerepet játszott. Az ő kezdeményezésére kapott Marburg, elsőként a német egyetemek között, főhivatású professzori tanszéket a történelemtanítás számára. A protestáns teológia az ő reformjainak köszönheti annak az alapelvnek a bevezetését, hogy a bibliai herméneutika ne a filozófiára, hanem a filológiára támaszkodjék.

Hasonló jelentősége van Melanchthonnak a természettudományok számára. A wittenbergi művészeti fakultásnak egy 1526-ból származó rendelete a diákoktól nyelvi és filozófiai képzettség

mellett már természettudományos képzettséget is követel. Melanchthon már korábban úgy vélekedett, hogy jobb, ha a diákok ebből a célból orvosi előadásokat hallgatnak, mint ha zavaros irodalmat olvasnak. A matematika számára két tanszéket állíttatott fel, az egyiket az alacsonyabb, a másikat a magasabb matematika oktatására. Az utóbbi körébe tartozott az asztronómia. Mindkét matematikus, akiket Melanchthon javaslatára Wittenbergbe meghívtak, Joachim **Rhaeticus** és Erasmus **Reinhold**, világtörténelmi küldetést töltött be: a wittenbergi egyetemen s ezzel egyáltalán a német egyetemeken polgárjogot szereztek a kopernikuszi világképnek.

Másodszor: Melanchthon tevékenységének köszönhető, hogy a protestáns erkölcsiség nem maradt meg egy hangsúlyozottan egyházi környezetben. Bár az tulajdonképpen Luther műve volt, hogy az Istennek szolgáló keresztyén akaratot a világ felé és bele a világba irányította. Ez az útmutatás felszabadítóan hatott az aggódó lelkiismeretre, az emberre, aki vélt Krisztus-követésében menekül a világ elől, vagy azt gondolja, hogy a mennyei javak elnyerését különleges aszketikus vagy kultikus teljesítményekkel kell biztosítania önmaga számára. Melanchthon viszont itt kezdettől fogva bizonyos mértékig a világi oldalon áll. Az ő figyelme éppen azokra a hozzá hasonló emberekre irányul, akiket nem kell előbb szerzetesi vagy pietista görcsökből feloldani, hanem akiket éppen ellenkezőleg az örök felelősség felismerésére kell megnyerni. Neki valóban sikerült, jogászok és iskolai oktatók egész generációja számára úgy megformálni az új emberképet, hogy ők nem ugyan a pap, de Isten iránti felelősségre ébredtek, és ezt az emberképet a közélet minden ágába bele tudták vinni. Ebből a szempontból kell méltatnunk azt is, hogy egész sor később keletkezett egyetem, mint Altdorf, Helmstedt, Kiel, Göttingen, Erlangen, szellemi alapvetése Melanchthonra megy vissza. Bizonyos értelemben érvényes ez a többi modern egyetemre is, amelyek teológiai fakultásaik révén többékevésbé kifejezett protestáns karaktert nyertek. Kantot, Fichtét, Hegelt mindenesetre nehéz elképzelni egy katolikus egyetemen.

Harmadszor: Melanchthon politikai és egyházi téren egyaránt ellensúlyt jelentett a területi elzárkózásra hajló tendenciákkal szemben. Nem utolsó sorban az általa fogalmazott lutheránus főhitvallás tanúsítja, hogy milyen sokat jelentett neki az egyház egyetemessége. Politikai tekintetben Lutherhoz hasonlóan németnek tudja magát, szereti a német törzseket, de hazaszeretete főként antik vonásokat visel. Politikai gondolkodásának teljes pátosza azonban csak akkor tűnik elő, ha Európáról beszél. Melanchthon európéer. "Egész Európa", "Összeurópa", "európai béke", számára nem elvont fogalmak, hanem kézzelfogható valóságok. Az "új iskola" megnyitásánál Nürnbergben (1526), ünnepi beszédében dicséri Firenze városát, mert görög tudósok befogadásával jót tett "egész Európának". Ezt mondja az európai humanista. A reformátor és a német pedig kettős feladatot ró

hazájára: kibontakoztatni a vallást és megvédeni Európát kelettel, a törökkel szemben.

Ha elmélyedünk levelezésében, gyakran egészen összezsugorodik az időbeli távolság, ami elválaszt tőle bennünket. Bár amit alkotmányos kérdésekről ír, egészen antik gondolkodást tükröz. De ha a fenyegető török invázióval kapcsolatban a szabad államokban (**liberae civitates**) reménykedik, vagy ha azt halljuk, hogy a wittenbergieknek segíteniök kell a fejedelmet, mert az udvarnál senki nem ért angolul, vagy hogy egy sereg embert keletre hurcoltak, azt gondolja az ember, hogy ma írták. Ez nem véletlen. Európa arculatáról nem lehet letörölni azokat a vonásokat, amelyeket a humanizmus vésett reá. El kell olvasni, mit ír Melanchthon Lengyelországról, vagy mit ír Dániába, mit az angol vagy a svéd királynak, vagy a párizsi püspöknek. Ő még nem tudott semmit a látóhatár területi korlátozásáról, vagy nem akart róla tudni.

Nem puszta romantikus ötlet, ha mi ma megemlékezünk Melanchthonról. Életének problémája ma is, számunkra is újra időszerű: humanitás és egyház. Tekintélyek törtek össze ma is, mint akkor. Teológiánk ma felkészültebb, mint az első világháború után volt. De még előtte állunk a tulajdonképpeni melanchthoni feladatnak: tisztáznunk kell az általunk képviselendő emberképet, és azt ismét valódi közüggyé kell tennünk! És hogy a dolog legmélyén miről is van szó valójában, azt megint csak Martin **Raschke** mondja meg nekünk: "Az embernek mint a világ példázatának és titkos közepének általános leértékelése, lealacsonyítása olyan kicserélhető dologgá, amelynek nincs előélete, sem visszhangja az örökkévalóságban, — ez könnyíti meg azok dolgát, akik megbecstelenítik az emberi életet!"

Pontosan így van. Az emberkép meg van gyalázva. De az okok nem egyes gonosz természetű emberekben keresendők, akiket fel lehet akasztani. Az okok, pontosan úgy, ahogy Martin Raschke mondja, az ember **általános** leértékelésében rejlenek, — az ember lealacsonyításában kicserélhető dologgá, előélet nélkül, visszhang nélkül az örökkévalóságban. Ez jelenti a humanitás végét a közéletben. Az embernek ezt a leértékelését és lealacsonyítását kicserélhető dologgá eddig egyetlen államforma sem tudta feltartóztatni. Ebben az **egész** világon nem érezhető javulás, hanem mindenütt az ellenkezője. És ez vád az egyházak ellen is. Ha így marad a helyzet, akkor az egyházak is feleslegessé válnak, mert nekik csak akkor van feladatuk, **ha** az embernek, a legkisebbnek is, visszhangja van az örökkévalóságban. Mi tudjuk, **hogy** van visszhangja, mert tudjuk, hogy Isten előtt igazolnunk kell magunkat. Ezt tanuljuk Luthertól.

Melanchthontól viszont ismét meg kell hallania egyházunknak, hogy nem csupán privát szívbeli dolgainkért kell Isten előtt felelnünk, hanem a teljes emberképért, vagy hogy ne mondjunk túlságosan sokat, legalábbis az európai ember összképéért. Ez olyan feladat, amit egyházi nagygyűlések nem tudnak megoldani. Minden orvosnak, minden jogásznak, a tanároknak minden szinten

együtt szól a felhívás. Új népképviselőinktől is kívánnunk kell ezt. Amit ebből eddig láttunk, az nem nagyon biztató. Különösen is szól a feladat egyetemeinknek. Ha itt is az az elv győzne, hogy az ember kicserélhető **dolog**, akkor ez ismét nem csupán német ügy lenne, hanem európai ügy pontosan ugyanúgy, ahogyan Melanchthon idejében az egyetemi reformok az **európai** tudományok fellendülésének nyitottak utat.

Fordította: Dóka Zoltán

Id. MAGASSY SÁNDOR

"EVANGÉLIKUS" HITTANKÖNYVEINK (1)

A címben szereplő idézőjel arra való, hogy jelezze: érvényben lévő hittankönyveinkkel baj van. A baj lényege az, hogy nem tekinthetők **"evangélikusnak"**. Képpel élve: ég a ház. Tűz esetén az a dolgunk, hogy a katasztrófaállapotot megszűntessük, s a károkat a lehető legkisebb mértékűvé szorítsuk vissza. A tervezett cikksorozatban kísérletet teszek arra, hogy a manapság monopolhelyzetbe jutott hittankönyveinket – az "Evangélikus hittankönyv" I-IV. köteteit – Isten Igéje és Hitvallásaink mértéke alá helyezve kritikailag megvizsgáljam, ezzel együtt pedig a katasztrófaállapotból kivezető útra rámutassak. Munkámban szem előtt kell tartanom azt a tényt, hogy nem csupán az Országos Presbitérium 1993 nyarán hozott határozata, hanem az adott lehetőségek szerint is kizárólag azok a hittankönyvek kaphatók, melyekről az alábbiakban szó esik.

Helyzetünk nemcsak katasztrofális, hanem képtelen is. Egyfelől lelkészi eskünk – többek között – kötelez arra, hogy "az Úr Jézus Krisztus evangéliumát a teljes Szentírás szerint, egyházunk hitvallásai értelmében tisztán és igazán hirdessük", másfelől viszont egyházunk vezetősége, illetve (a püspökök elnökletével működő Országos Presbitérium!) kötelező és kizárólagos használatra olyan tankönyveket rendel el, melyek helyenként radikálisan eltérnek a Szentírástól, eltorzítják annak üzenetét-mondanivalóját, és következetesen az ellenkezőjét tanítják annak, amit hitvallásaink az emberről, valamint a Krisztusról hirdetnek. Más szóval: **hittankönyveink antropológiája és krisztológiája lépten-nyomon ütközik az Ágostai Hitvallás II. III. és IV. cikkelyével.**

A legfontosabb részleteket idézem. **Az emberről** azt tanítja az Ágostai Hitvallás, hogy "Ádám bűnbeesése óta a származás természetes rendjében minden ember bűnösen születik. Tehát Isten félelme és Istenbe vetett bizodalom nélkül, bűnös kíván-

sággal. Ez az eredendő betegség vagy romlás valóságos bűn, kárhozatot és örök romlást hoz most is azokra, akik a keresztség által és a Szentlélektől újjá nem születnek. Elítélik a pelagiánusokat és másokat, akik tagadják, hogy az eredendő romlás bűn. Ezek Krisztus érdemének és ajándékainak dicsőségét kisebbítve azt állítják, hogy az ember a saját természetes képességeiből is megigazulhat Isten színe előtt" (II. cikkely). Az elítélő formulával bővített ténymegállapítás félreérthetetlenné teszi, hogy **az emberben semmi** jóra való képesség nincsen, s így semmi más nem segít rajta, **egyedül** Isten újjáteremtő cselekedete, irgalmas lehajlása a Krisztus Jézusban. Ezt így olvashatjuk: "Az emberek **nem igazulhatnak meg** Isten színe előtt **a saját erejükből**, tulajdon érdemeik vagy **cselekedeteik alapján, hanem ingyen, Krisztusért, hit által igazulnak meg**, ha hiszik, hogy (Isten) kegyelmébe fogadja őket és megbocsátja bűneiket a Krisztusért, ki halálával elégtételt adott bűneinkért. Ezt a hitet számítja be Isten, előtte érvényes igazságul. *Római levél 3. és 4. fejezete*" (IV. cikkely). Már itt szükséges nyomatékkal hangsúlyozni, hogy a "megigazulás" **nem egyszerűen valamiféle egyszeri isteni döntést jelent**, hanem az Istennel való kapcsolat rendeződését, vagy más szóval a "rendezett istenkapcsolatot", amelyet egyesegyedül Krisztus teremt meg az ember számára. Fontos ezenkívül aláhúzni a "cselekedeteik" szót is, mivel hajlamosak vagyunk ezt mellőzni, ill. egybemosni az "érdemeik" szóval. Hitvallásunk azonban nem csupán azt tanítja, hogy nincsenek "**érdemszerző** jócselekedetek", hanem azt, hogy **az ítélettartásnál a mérce a Krisztusban való bizodalom, nem pedig a cselekedetek**. Érdemes felfigyelni arra, hogy az Ágostai Hitvallás még az **emberről** sem tud beszélni Krisztus és váltságműve említése és dicsőítése nélkül. Vagyis: a hitvallásos, valóban **evangélikus hittantanításban** elválaszthatatlanul **egybefonódik az antropológia és a krisztológia**. Ugyanez az elválaszthatatlanul szoros kapcsolat figyelhető meg abban is, amit **Krisztus Jézusról** — "az Isten Fiáról" — tanít az Ágostai Hitvallás: "(...) Aki *valóságos Isten és valóságos ember*, a szűz Máriától született, valóságosan szenvedett, keresztre feszíttetett, meghalt és eltemettetett, hogy kiengesztelje irántunk az Atyát, és áldozattá legyen az emberek minden elkövetett bűnéért, nem csak eredendő vétkességükért. Ugyanő alászállt a pokolra és harmadnapra valóban feltámadt, majd felment a mennybe, hogy az Atya jobbjára üljön, mindörökké országoljon és uralkodjék minden teremtményen, és megszentelje a Benne hívőket a Szentlélek által, elküldvén Őt szívünkbe, hogy vezesse, vígasztalja, megelevenítse őket és megvédelmezze az ördög és a bűn hatalma ellen" (III. cikkely). Ebből a részletből az a különösen fontos, hogy **Jézus földi szolgálatának lényege az Atya kiengesztelése a golgotai keresztáldozat vállalásával, ami végérvényes és felülmúlhatatlan győzelem a bűn, halál és ördög hatalmával szemben**. Ezzel kizárja annak a tetszetős szemléletnek érvényesítését, mely szerint Jézust sikerei csúcsán a gonosz

emberi ármánykodás buktatja el: Júdás árulása, a főpapok hatalomféltése és irigysége, valamint Pilátus pipogyasága az oka a kereszthalálnak.

Az Ágostai Hitvallásban még egy szó — a **hit** — kerül elénk alapvető fontosságú elemként. A II. cikkelyben negatív értelemben, mint **bizalmatlanság**, a III. és IV. cikkelyben pedig pozitív értelemben, mint az Isten által megteremtett **bizodalom**. Az evangélikus hittantanításnak kulcsszavát látom benne. A **bizodalmat** Luther fölülmúlhatatlan egyszerűséggel, versbe foglaltan így tanítja:

"Ha késik is segítsége,
Ha várat is magára,
Nincs kétségem, szava igaz,
Ígéretét beváltja.
Bízzál, hű népe Istennek,
Ti **szülötti Szentlelkének**
Csak várjátok az Urat!"

(402,4.).

Olyan énekvers ez, mely már a "kezdőknek" is megtanítható, s melynek ismerete minden további hittananyag megtanulásához nélkülözhetetlen.

Ha hittankönyveink a lutheri teológia és hitvallásaink alapján állanának, kiválóan és egyszerűen rá lehetne építeni **az isteni ígéretek és az ígéretek beteljesedése** két pillérére az Ó és Újszövetség egyes tanegységeinek ívét. Jellemző, hogy ez a kulcsfontosságú énekvers egyáltalán nem került bele a hittankönyvek legújabb sorozatának anyagába. Az "ív"-nek más pillérei vannak: **az isteni hívás és az emberi engedelmesség, ill. a cselekedetek.**

Ma is érvényesek azok az alapelvek, melyeket az 1988. október 1-én kelt közös püspöki körlevél — utalva a korábbi, 1988. június 13-i körlevél rendelkezéseire — tartalmaz. Néhány részletét idéznem kell. A körlevél bevezetőjében az általános (iskolai) nevelőmunka keretébe ágyazza a hitoktatói munkát: "Ennek a nevelő munkának a célja, hogy ifjúságunk (egyházunk ifjú nemzedéke) a magyar haza és az evangélikus, a közjót szolgálni kész hűséges tagjává nevelkedjék. A hitoktatás feladata ezen az átfogó nevelői célkitűzésen belül az oktatás, gyakorlás és példamutatás útján olyan ismeretekhez juttatni a fiatal nemzedéket, amelyek a fent említett általános "nevelési cél elérése felé segítik" (Déli ikt. sz. ad 150-30/1988.; Északi kt. sz.: 42/VII/1988.). A cél tehát nem a krisztushit alapjainak megismerése, hanem a "közjó", ill. annak "szolgálására kész magatartás" munkálása. Az tehát a feladat, hogy a hitoktatásban részesülők legyenek jó, hasznos és engedelmes állampolgárok. Ez az alapszempont nemcsak az elmúlt 4 évtizedben érvényesült, hanem az 1989-es politikai rendszerváltás óta is,

azzal a csekélyke módosítással, hogy ma nem a "szocialista", hanem az "összeurópai értékeket képviselő magyar haza" építésén kell fáradoznia a "jó evangélikus" gyermeknek. Változatlanul érvényes az az alapelv, hogy kizárólag ebben a földi életben miként lehet előmozdítani a 'közjót'." A folytatásban kiemeli, hogy bibliai történetekkel az I-IV. osztályban kell foglalkozni. Érdekes, hogy tematikája, az egyes anyagegységek elrendezése azonos a később megjelent és ma használatos tankönyveinkével. Ellentmondásos a körlevél zárószakaszában az a megállapítás, mely szerint "tekintettel a Szentírás ígéretére és figyelmeztetésére, amely szerint a 'hit hallásból van, a hallás pedig Isten Igéje által' (Rm 10,17), nyomatékkal hangsúlyozzuk a bibliai történetek hűséges, személyes hangú elbeszélésének jelentőségét, általában a szóbeli közlés világosságának és hitelességének a fontosságát, mert ez a hitbeli ismeretek, a hagyomány elsődleges formája (módja)". Groteszk jelenség, hogy a bibliai kijelentéshez való hűség kívánalmának hangsúlyozása egy pontatlanul idézett íráshely alátámasztásával történik. Pál ui. nem általában "Isten Igéjére", — ami a törvényt és az evangéliumot egyaránt jelenti, — hanem kifejezetten a "Krisztus evangéliumára" utal! Az ellentmondás azonban nem zavaró. Oka abban található, hogy a Biblia mondanivalójához és a hitvallásokhoz való hűséget sem a körlevél írói, sem olvasói nem vették komolyan. Ezt bizonyítja a körlevélben megadott tematika, s a nyomában megszületett hittankönyvek sorozata.

A diakóniai teológia alapján — s a fent vázolt instrukciók figyelembe vételével — készült tankönyveink a hitvallásokhoz hűséges és evangélikus identitásunk alapvetően meghatározó szempontjait teljes mértékben mellőzik. Egy emberközpontú (antropocentrikus), agyonetizált feldolgozási móddal élnek. Helyenként magába a főszövegbe beleköltésekkel, ill. önkényes kihagyásokkal magát a bibliai üzenetet is eltorzítják. Az őstörténet, az ősatyákkal kapcsolatos hagyományanyag, de még számos újszövetségi — Jézus személyét és szolgálatát körvonalazó — tanegységben is úgy jelenik meg a tanítandó és tanítható bibliai üzenet, mintha az csupán valamilyen "nevelési segédeszköz" volna. **Lényegében kimarad belőle az egész "üdvtörténeti vonulat".** (A körlevél az ált. isk. felső tagozatába helyezi ennek az üzenetnek a megszólaltatását.) A későbbiekben részletesen tárgyalnunk kell mindezt; itt — utalásszerűen — azért említem, mert a koncepció eltorzulása az átfogó szemlélet birtokában érzékelhető igazán. Például: Ádámék "szófogadatlanok" ("engedetlenek") voltak, Abrahám és Noé viszont "engedelmes". József testvérei "féltékenykedtek", József pedig "árulkodott és dicsekedett". "Nagyravágyásuk" méltó büntetését kapták Istentől a Bábel tornyának építői. Sámuel "figyelt" az Isten szavára, nem úgy, mint az emmausi tanítványok. Karácsony kiemelt mondanivalója az, hogy Isten egy szociális védőhálót terjesztett ki "a kicsinyek, szegények és kisemmizettek" fölé. Jézus azért jött, hogy ahol csak tud, segítsen csodálatos

hatalmával és még csodálatosabb emberszeretetével. Ennélfogva a nagy kenyércsodának az a megtanítandó üzenete, hogy Jézus megoldja az emberiség kenyérgondjait.

A hittankönyvek címei is sokat elárulnak ebből a koncepcióból. A kiindulópontjuk az, hogy "Isten kezében vagyunk", vagyis a teremtettség és a gondoskodás a leglényegesebb szempont. A továbbiakban kérni kell, hogy "Hinni tanítson Urunk", mintha volna ilyen igénk, és mintha Jézus hinni tanítaná azokat, akikhez eljött, és akiket megváltott. Miután pedig kellőképpen megtanultuk a hitet, "tudjuk, kinek hiszünk", s fittyet hányunk közben annak, hogy Pál mást mond azon a helyen, amelyet "idéztünk". Nem mindegy ui., hogy valaki**nek**, vagy valaki**ben** hiszünk-e. Az első esetben egyetértőleg **elfogadjuk** valakinek a nézetét, a másik esetben viszont magunkat **rábízzuk** valakire. Az utolsó lépcsőfokot az "Urunk szolgálatában" való hűséges megállás jelzi, mert természetesen az a hitoktatás végcélja, hogy a megkövetelt "jó és hasznos" életet produkáljuk; ugyanazt, amire az esetenként változó jelzővel ellátott "hazának és társadalomnak" szüksége van.

Mindehhez természetesen elengedhetetlenül fontos a mi hozzáállásunk. Az I. hittankönyv elején már megtaláljuk az első pillért: **rajtunk áll**, hogy elfogadjuk-e a hasznos földi életre indító mennyei javakat, vagy elutasítjuk-e. A IV. hittankönyv vége felé találjuk meg ennek a koncepciónak a másik pillérét: mindenkinek "**magának kell megkeresnie** – nyilván 'figyelve' Jézusra! – az üdvözülés útját".

A kétféle koncepció közötti alapvető eltérést mutatja, hogy a valamennyi hitvallásunkban szereplő döntő fontosságú hit – és tantétel – "a hit az Isten ajándéka" – hittankönyveink szerint csak féligazság, melyet ki kell egészíteni a "hit taníthatóságának" – reformációt megkérdőjelező – tévtanításával. (Vö. "Hi. II. címe!) Jézus mondja: "Senki sem jöhet hozzám, ha nem adta meg ezt neki az Atya" (Jn 6,65b).

A kétféle koncepció ellentétét természetesen nem csupán hitvallásaink alapján lehet kimutatni. Elég Máté evangéliumára gondolnunk, melyben az ismétlődő ószövetségi utalások és idézetek szerepeltetése nem öncél, nem is a zsidó olvasók felé gyakorolt gesztus, hanem minden keresztyénnek szóló drága evangélium arról, hogy Isten beváltja ígéretét. Nem szokás emlegetni, noha kézenfekvő tény, hogy Máté evangélista koncepciója tükröződik a reformáció tanításában; Isten ígéretei mindig teljesednek.

Szólnom kell végül arról, hogy az alapkoncepció megváltoztatása didaktikai szempontból is súlyos következményekkel jár. A hitoktató is, a figyelmes diák is megoldhatatlan feladat elé kerül akkor, amikor a Jézus "sikertörténeteinek" előadása után hirtelen szembesül Jézus "szenvedéstörténetével". Nincs más "megoldása", mint annak az egyoldalú, hamis tételnek az ismételgetése, hogy Jézust az emberi gonoszság juttatta a keresztre. Az eltorzított karácsonyi evangélium után szükségképpen

eltorzul a nagypénteki evangélium is, mivel éppen Isten, és az Ő ígéreteinek teljesülése nem kap hangot benne.

Lássuk ezek után a részleteket.

I. ISTEN KEZÉBEN ("Hi. I.)

A "Hi. I." — a maga egészében — a sorozat legelfogadhatóbb darabja.

Helyeselni lehet azt: a törekvését, hogy az általában teljesen szekularizálódott környezetből érkező kisgyermekre tekint, s az I. félév anyagának legnagyobb részét a gyülekezet, a templom, az istentisztelet megismertetésére fordítja. A II. félév anyagában a teremtés és a bűneset kapcsán utal a Krisztusra vonatkozó első ígéretre, s bár utána átmenet nélkül a "szolgáló" és "követésére hívó" Jézus tűnik föl az anyagban, az isteni ígéret és annak teljesedése üzenetének megszólaltatását csak nehezíti ezzel, de nem teszi lehetetlenné. Ennél több jó azonban nem mondható róla.

Az aránylag szűk terjedelemhez viszonyítottan meglepően sok és sokféle hiba található a "Hi. I."-ben.

A szerzők lényegében Virágh Gyula 1982-ben kiadott tankönyvét másolják le. Hibáit megtartják; ahol változtatnak rajta, ott további rontásokat hajtanak végre. Például: A Virágh-féle hittankönyv **szerkesztése** egységes; az I. félévben a "vallásos alapismereteket" nyújtja, a II. félévben pedig a bibliai történeteket tárgyalja. Így a teremtés-bűneset elbeszélésében szereplő első ígéret — Jézus legyőzi az ördögöt! — után közvetlenül következő karácsonyi történet szervesen illeszkedik egymáshoz és lehetővé teszi az isteni ígéret teljesedéséről szóló üzenet világossá tételét. A "Hi. I." megbontja ezt az egységet. A naptár járására ügyelve előbb tanít valamit Jézus születéséről, s ezután hozza a teremtést-bűnesetet, majd egy óriási ugrással a "szolgáló Jézushoz" érkezik (I. 38-43). A kapcsolatot egy bonyolult és rossz fogalmazású fejezet ádventban tálalja fel. Ezt még ki is bővíti a Mikulás fölösleges fejezetével (I. 24-28), majd e "betét" után folytatja és lezárja az I. félévi anyagot az egyház, a haza és minden ember szeretetére buzdítással (I. 30-35).

A teológiai és exegetikai tévedésekből csak a leglényegesebbeket említem. Egy: Ha ki tudjuk mondani, hogy Mikuláskor Miklós püspök életére és szeretetben gazdag szolgálatára emlékezünk (I. 24), akkor nem lenne szabad megelégednünk annak említésével, hogy ádvent idejében "Jézus eljövetelét várjuk" (I. 26), mert — elsősorban a gyermekek — a soron következő karácsonyt várják, s nem Jézust; s mert legalább azt hangsúlyozni kellene, hogy az Úr Krisztus 2000 évvel ezelőtti érkezésére emlékezünk. Kettő: Észre kellene venni azt az ellentmondást, amely a "minden ember a testvérem" (I. 34) és a keresztségben kapott Istengyermekség (I. 10) között feszül. Nem is szólva arról, hogy a keresztségben kapott isteni ajándékot

a Kiskáté másként fogalmazza meg, mint a "Hi. I.", melyben még a ma szívesen használt "kirekesztő szemlélet" is érvényesül. Három: A Biblia és Hitvallásaink szerinti istenkapcsolat-rendeződés alapvetően különbözik attól, miszerint "ha Isten hívását elfogadjuk, és az ő vezetése alatt szeretetben élünk, eljuthatunk a mennyországba" (I. 13). Isten csupán hív és vezet, mi viszont döntünk afelől, hogy elfogadjuk-e hívását és vezetését; ha pedig még ráadásul szeretetben élünk, akkor kinyílik előttünk a mennyország kapuja. Krisztusról és váltságáról az istenkapcsolat rendezésében, valamint az üdvözülésben nem esik szó. Fontos mozzanat ezen felül az is, hogy a szerzők szerint még ezen az általuk javasolt úton sem biztos az üdvözülés: "**eljuthatunk**" — áll a tankönyvben, vagyis csupán az esély villan fel, bizonyosság nincs. Jézus mást tanít: "Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz Énbennem, ha meghal is, él. És aki él és hisz Énbennem, az nem hal meg soha" (Jn 11,25-26); vagyis aki Jézusban hisz, annak örök élete **van**. Négy: A "hívogató" Isten mellett a hittanórás gyermek első találkozása a "hívogató" Jézussal van. Az újszövetségi tananyag azzal kezdődik, hogy "Jézus magához hív" (I. 42-43), és azzal folytatódik, hogy "Jézus követésre hív" (I. 33-35). Külön tanulmányt érdemelne egy alapos összehasonlító vizsgálat keretében kimutatni az alapvető eszmei egyezést (Ágendánk) igehirdetésünket meghatározó tematikájával. Benne szintén a "hiv. kövessük cselekedeteinkkel igazolva Őhozzá tartozásunkat", ill. "a szeretettel szolgáló Jézus követőiként szeretettel szolgáljunk az embereknek" gondolat húzódik végig vörös fonálként, kiváltképpen az egyházi esztendő második felében. Most csak utalok erre az összefüggésre azzal, hogy az igehirdetés és tanítás egységes tematikájában a diakóniai teológia eszmerendszere kap hangot, s telepszik rá az Egyház szolgálatának két kulcsfontosságú ágára. Ez az egyik megfigyelés. A másik pedig az, hogy ennek az eszmerendszernek minden — ha kell, még maga az Ige is! — alárendelődik. Ehhez szolgáltat perdöntő bizonyságot a fentebb említett két tanegység-cím is. Az első esetben Mk 10,13-16 (és párhuzamos helyei) mondanivalójának az a lényege, hogy Jézus elhárítja a Hozzá igyekvők elé kerülő akadályokat. A második esetben Lk 5,1-11 (és párhuzamos helyei) szerint a csodálatos halfogás eseményének hatására lelkileg összeroskadó Péter Jézustól felemelő isteni ígéretet kap, amely ígéret egyben az evangéliumhirdetés eljövendő eredményességére is utal. Egyik esetben sem felel meg tehát a cím az utána következő szakasz tartalmának.

Még súlyosabb eltévelyedés az, amikor a szerzők a **bibliai szöveget** is megváltoztatják. Az **elveszett juh** (Lk 15, 1-7) példázatának nem csupán a címe változik jellegzetes módon "Jézus, a jó Pásztor"-ra (I. 66-67), hanem egy olyan betoldás is helyet kap benne, amely torzít és zavarossá teszi Jézus szavait: "Legjobban arra figyelt, amelyik messzebb is elment a többiektől." Az "érthető és elfogadható" magyarázat érdekében

átírják az evangéliumot. Döbbenetes az a példa, ahol nem hozzáírnak, hanem elvesznek a bibliai szövegből. **A nagy kenyércsoda** (Mk 6,30-44, és parallelhelyei) elengedhetetlen előzménye az, hogy Jézus a Hozzá özönlő sokaságot tanítja, valamint betegeiket gyógyítja. Vagyis: a kenyércsoda élményében az igehallgató gyülekezet részesül. Ugyanígy fontos mozzanat az, hogy az étkezés befejeztével összeszedik a 12 kosárnyi maradékot. Vagyis: több a maradék, mint az eredetileg rendelkezésre álló alapanyag volt. Jézus úgy oszt, hogy az osztás eredménye szorzat! A Hi. I. szerzői számára azonban csak az a fontos, hogy Jézus földi gondokat eloszlató "segítségét" állítsák a tanulók elé, nem Messiás-voltát. Korábban már említettem a **Jézus váltséghalála** (I. 56) kapcsán jelentkező torzulatot, amely abban áll, hogy csak az irigy főpapokat és az áruló Judást látja, az üdvösség ígéretét győztesen valóra váltó Istent nem (Vö. Kol 1,16!).

A didaktikai hibákról évtizedes gyakorlattal rendelkező pedagógusok – akik e könyv alapján tanítottak – az alábbiakat fogalmazták meg: "A tankönyv a gyermeki személyiséget nem veszi tekintetbe. A tanév elején az óvodából éppen kikerült kisgyermek nem egy színes könyvet kap kézbe. Fejbe veri az írottbetűs szöveg. Az általános iskola áprilistól tanítja az írott betűt, ezért szükséges szinkronban lenni a mindennapi tanítással! Kifejezetten hibás egy szó valamennyi betűjét a nagy írott formában feltüntetni: "Ámen" (I. 19), "Énekeljünk" (I. 12., 15., 17., 23., 27. – a 26. oldalon az "Ádvent" és az "Eljövetel", – 31. és 33.). Még ennél is nagyobb hiba felülről lefelé írni, mint a kínaiak (I. 10). Semmi sem indokolja, hogy a 16. órától kezdődjék a nyomtatott szöveg. – Az ábrák karikatúra szerűek, nem vonzóak. Szuggerálja az 'egyke-szemléletet' (az 1., 6. és 27. óra). Kiszínezésre viszont alkalmasak."(A pedagógus-hitoktatók véleményét összegezte: Magassy Katalin.)

Az énekanyag kiválasztásával is sok a gond. A legmélyebben fájlalom, hogy rendszerint rosszabb énekek egész sora került Virágh Gyula Hittankönyvének énekei helyébe. Semmivel sem lehet indokolni a cserét. A "gyermekszerűség" szempontja hamis érv volna. Két példát idézek: a Nagypéntek és a Húsvét történetének leírása végén egy olyan néger spirituálé szerepel, melynek dallamát 6-7 éves gyermek aligha tudja megtanulni. Ami pedig a tartalmat illeti: olyan áttételes és olyan szükségtelenül képtelen, hogy egyértelműen ártalmas még a felnőtt számára is. Érthetetlen számomra, hogy miért nem a "Krisztus ártatlan Bárány", vagy az ennél is könnyebben énekelhető és kifogástalan teológiai tartalmú "Ártatlanság szent Báránya" került bele a könyvbe. "A kerek világ" ámde "gömbölyű bolygó" dalocskáján egyenesen mosolyogni lehetne, ha az összedobált verssorok nem lennének csüggesztőek. Itt is figyelmet érdemel a pedagógus-hitoktatói vélemény: "Mivel a 'Bibliaórai énekek' cím alatt szereplő gitáros énekek (552-591) nagy része dallam és szöveg szempontjából értéktelen, nem lehet mentséget találni használa-

tára. Mindennél fontosabb ui., hogy értéket tanítsunk a gyermekeknek. A pedagógus-hitoktató sohasem feledheti a gyermek életkorát és életkori sajátosságait! Az Énekeskönyvünkből vett énekek válogatásánál azonban a nehézségi fok betartása mellett feltétlenül érvényesülnie kell(ene) az istentiszteleti életre és gyakorlatra való tudatos nevelés szempontjának" (Magassy Katalin). Ezért a hittanórákon az egyes órák énekanyagának kiválasztása nem lehet ötletszerű és esetleges.

(Folytatása következik.)

Bár hitemért szenvednem kell,
S gyűlölettel illetnek az emberek,
De tudom, és ez nyújt vígaszt,
Hogy mi aggaszt,
Az úgy tetszik Istennek.
Egy kevésig
Talán késik
Az ítélet,
De rossz véget
Érnek, kik bántják lelkem.

Sorsom nincsen hatalmamban,
Én magamban meg nem változtathatom,
Itt amim van, nem állandó;
Elmúlandó
Kincs, vagyon: azt jól látom;
Csupán a hit
Oly kincs, amit
A gonosz had
El nem ragad,
Ez megmarad sajátom.

Óh Uram hát ez éltemben,
Ahol minden változik oly hirtelen,
Halld meg esdő kérelmemet;
Védd ügyemet
S oltalmaddal légy velem.
Ez ha kísér,
Bármi sors ér,
Nem rettegek,
Vígaszt lelek,
Mert velem van Istenem.

A reformációhoz vonzódó, s hite miatt bántalmakat is szenvedő Mária magyar királyné, a mohácsi csatatéren elesett II. Lajos özvegyének éneke. A három szakasz kezdő sorának akrosztikonja: Ma-Ri-A. A régi (Dunántúli) Keresztyén Énekeskönyv 364. éneke.

Dr. BOLERATZKY LÓRÁND

Száz éve született Zsedényi Béla

Száz évvel ezelőtt: 1894. április 5-én Aknasugatagon született Zsedényi Béla, aki nevét nemcsak, mint az államfői jogokat is gyakorló nemzetgyűlés elnöke tette közismertté politikai szerepvállalásán keresztül, hanem tudományos munkásságával, egyházi közszereplésével is beírta a nevét a történelembe. Ezúttal az evangélikus egyházban betöltött szerepével szeretnék részletesebben foglalkozni. ..

Zsedényi Béla ősi evangélikus családból származik. Unokabátyja Zsedényi Ede egyháza jogainak védelme érdekében szembeszáll a császári pátenssel s ezért börtönbüntetésre, vagyon- és jogfosztásra ítélik. Harcát mégis sikerrel vívja meg a Bach korszakbeli császári pátenssel szemben. Végrendeletében százezer forintot hagyott az egyházkerületre, szegénysorsú néptanítók segélyezésére és az eperjesi tanítóképezde tápintézetének támogatására.[1] Zsedényi Béla elődjéhez méltó módon folytatta harcát az elnyomó hatalom ellen, de az ő sorsa mártírsors lett.

Élete bizonyságtevés volt azok mellett az elvek mellett, melyekért egyedül érdemes élni, sorsa akárcsak a nemzeté, tele volt megpróbáltatásokkal. Nyelvtudása alapján diplomáciai pályára készült, de 1914-ben a frontra kerül, ahol meg is sebesül s hét kitűntetésben részesül. Mint Komárom főjegyzőjét a csehek a csehszlovák állameszme elleni izgatás címén letartóztatják és Prágába, majd Theresienstadtba internálják. Kiutasítása után Tolcsván telepszik le, majd 1925-ben a Maléter István lemondásával megüresedett miskolci jogakadémiai közjogi és nemzetközi jogi tanszékre választják meg professzornak. Hamarosan intenzíven belekapcsolódik az evangélikus egyház életébe is, 1925-ben már a tiszai egyházkerület helyettes jegyzője, két év múlva pedig világi főjegyzője. Ezt követően az 1934-37. évi zsinat tagjává választják meg, majd az egyetemes presbitérium tagjává és az egyetemes törvényszék bírájává, a jogügyi és külügyi bizottság tagjává és az utóbbi előadójává, a közös protestáns bizottság tagjává, a tolcsvai evangélikus egyházközség felügyelőjévé, a miskolci egyházközség presbiterévé, a jeruzsálemi szent János-rend lovagjává.[2]

Egyházi tisztségeinek nagy száma is arra utal, hogy az evangélikus egyház életében elhatározó jelentőségű szerepet játszott. Ez kitűnt a zsinaton elhangzott alapvetően fontos megnyilatkozásaiból is. Több ízben is kifejtette véleményét a paritással kapcsolatban, szót emelt a kerületek összevonása ellen, kifejtette álláspontját a reverzális ügyben[3] és előterjesztette a miskolci jogakadémia megújulását jelentő törvénycikket Bruckner Győzővel együtt, amely szerint "a jogakadémia az egyház egykarú főiskolája – a magyarországi evangélikus egyház szolgálatában álló, tanszabadsággal felruházott, a jog- és

államtudományok, különösen az evangélikus egyházjognak önálló művelésére, a tudományos gondolkozásnak és eredményeinek az ifjúsággal való közlésére hivatott és jogi és államtudományi előképzettséget kívánó pályákra előkészítő intézet."[4]

Hosszúra nyúlna, ha egyházi tevékenységének akárcsak jelentősebb mozzanatait is felsorolnám, mégis legyen szabad megemlítenem, hogy Turóczy Zoltán 1939. május 16-i nyíregyházi beiktatásán az egyházkerület és annak összes közigazgatási tagozatai nevében ő mondott üdvözlőbeszédet, ugyancsak 1939-ben ő folytatott számos megbeszélést a rozsnyói árvaház nemzetközileg tisztázatlan jogállásával kapcsolatban.

De nem feledkezhetünk meg azokról az erőfeszítésekről sem, melyeket a miskolci jogakadémia érdekében kifejtett. A háborús események lezárulása után 1944-ben ő volt a jogakadémia ideiglenes vezetője, addig, amíg a nemzetgyűlés elnökévé nem választották és rendelkezésre bocsátotta a Zsedényi-Pazár lakást, ami lehetővé tette a jogakadémiának már 1945 január közepén való megindulását. Később résztvett azokon a megbeszéléseken, melyek a jogakadémia jövőjének a biztosítására irányultak. Az ő érdeme, hogy legalizálódott a női hallgatóknak a jogakadémián való tanulási lehetősége.[5]

Több ízben eljárt Ordass püspökkel együtt Túróczy Zoltán pertörlése ügyében, amely végül is eredményre vezetett.

Külön kellene méltatni azt az áldozatos tevékenységet, melyet az ideiglenes nemzetgyűlés elnökévé 1944. dec. 21-én történt megválasztása után, mint az államfői tevékenységet is ellátó Nemzeti Főtanács elnöke a demokrácia megmentése érdekében az egyre elhatalmasodó önkényuralom ellen folytatott. Langlet Valdemar a Svéd Vöröskereszt megbízottja "Var och dagar i Budapest" c. könyvében (1946, 168. l.) igen nagy elismeréssel emlékezik meg a vele való találkozásról és őt "igen bölcs" embernek nevezi elsősorban az üldözöttek érdekében kifejtett igen eredményes tevékenységének az értékeléseképpen.

De a pártállami önkény neki sem kegyelmez. Koncepciós perben kémkedés, háborús és népellenes bűntett miatt életfogytiglani fegyházra ítélik. Ez az ítélet számára halálos ítéletnek bizonyult, mert 1955. febr. 8-án a Gyűjtőfogházban meghalt. Hosszú ideig a 301-es parcellában névtelen sírban pihent s csak 1990. december 22-én került sor méltó keretek között újratemetésére.

Bár földi életének vége szakadt, életműve, köztük egyházi vonatkozású írásai ma is utat mutatnak egyházunk számára a jövő bizonytalan útvesztői, Scyllái és Charibdisei között.

Alapvető jelentőségű a több, mint száz oldalas "Hierarchia és Kyriarchia a magyarhoni ág. hitv. egyház alkotmányfejlődésében" címmel az Ágostai Hitvallás négyszázados évfordulójára a jogakadémiai tanárok által írt emlékkönyvben megjelentetett tanulmánya.[6]

Zsedényi Béla ebben az alapvető tanulmányában a magyar protestáns egyházak sajátos nemzeti bélyegével: az egyházi és világi elem egyházkormányzati érvényesülésének paritásával fog-

lalkozik s megállapítja, hogy a paritásban olyan egyházjogi elvet állítanak fel, amely mind elvi alakjában, mind gyakorlati megtestesülésében egyedülálló. Ez az alapelv a protestáns egyházak alkotmányának egyik sarktétele, amely nem a külföldi példák kópiája, nem is az életre rákényszerített alapelv, hanem a történeti fejlődés lassú, fokozatos és logikus kikristályosodása.

A hierarchia és kyriarchia jelentkezését a protestáns alkotmányfejlődés tükrében koronként részletesen vizsgálja és megállapítja, hogy az 1860-ban ülésező egyetemes gyűlés vezeti be a paritást az egyház legfelsőbb fokozatába: az egyetemes gyűlésbe. A paritás nem áll meg csak az elnökségre, hanem egyetemes és fundamentális alapelvként a törvényhozásban és kormányzásban is érvényesül. Mert azok az aggályok, amelyek az egyetemes felügyelői intézmény kapcsán a világi elem túlzott érvényesülése vonatkozásában jelentkezhetnek, nem eléggé alaposak. Az egyetemes felügyelő képviseleti joga ui. csak subsidiárius jog; bár nem kétséges, hogy az egyetemes egyház közigazgatása világi kézben van, de ha egységesen vizsgáljuk a hierarchia és kyriarchia kérdését, nyilvánvaló, hogy a püspöknél mutatkozó többlet jogok kiegyenlítik, a paritás helyreáll.

Sokan azt mondják, hogy csak a reformátusoknál van igazi paritás. A tények mást mutatnak. A reformátusoknál a közigazgatás minden fokozaton a lelkészi elemnél van, a hierarchikus színezet ott erősebb.

A paritás négy évszázados csírából bontakozott ki s vált a harcok, küzdelmek és szenvedések tűzében, homlokára égetett sajátos, nemzeti bélyegévé, törvényévé a magyar protestantizmusnak. Sajátos, különös és eltérő minden más egyházalkotmánytól a világi elemnek a lelkészi elemmel egyenjogú befolyása. Szinte fenséges a harmónia a harcban, küzdelemben, szenvedésben, megpróbáltatásban és törhetetlen hitben mindenkor egyenlő mértékben való osztozkodásnak legszebb tanúságtétele.[7] A másik, közel félszáz oldalas tanulmánya az evangélikus egyház főtisztviselőienk a parlamentben való részvételéről szól, ahol hevesen kritizálja a felsőházi törvényt, megállapítja, hogy a jogfolytonosság elve sérelmet szenvedett azzal, hogy evangélikus egyház felsőházi képviselete két fővel csökkent.[8]

Figyelmet érdemel még a főkegyúri jogra vonatkozó megállapítása, amelyre nézve kifejti, hogy a főkegyúri jog is átruházott jog, integráns része a nemzeti jogrendszernek. Ez a jog nem egyházhatalmi jogosítvány, mégha egyházi eredetű is.[9]

Zsedényi Béla hű maradt az újratemetésére szóló meghívón ékeskedő horatiusi szavakhoz: "Ha összedől is a világ, hívek maradunk önmagunkhoz, egymáshoz." Zsedényi Béla hű maradt Istenéhez, nemzetéhez és nem utolsó sorban evangélikus anyaszentegyházához. Ezt a hűséget mártírhalálával pecsételte meg. Mit írhatnék még. Inkább a költőt idézem: "A derék nem fél az idők mohától, a koporsóból kitör és eget kér."

Jegyzetek:

1/ Haán Lajos: A magyarországi ágostai hitvallású evangélikusok egyetemes gyűlései és az egyetemes világi felügyelői hivatal. Budapest, 1882. 156-161. l.
2/ A tiszai evangélikus egyházkerület miskolci jogakadémiájának 1938/39. tanévi almanachja. Miskolc, 1939, 21. l.
3/ Kiss Antal: Az 1934-37. évi budapesti országos evangélikus zsinat előzményei, lefolyása és joganyaga. Miskolc, 1941, 69., 74., 75., 104., 153. l.
4/ 1934-37. évi Törvények V. tc. 73. §.
5/ L. szerző: Zur Geschichte der juristischen Hochschule des evangelischen Kirchendistrikts an der Theiss in Miskolc (Ungar) und ihre Rolle im Rechtsunterricht. Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung. LXXIX. 1993, 417-418. l.
6/ Zsedényi Béla: Hierarchia és kyriarchia a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház alkotmányfejlődésében. klny. Miskolc, 1930, 17. l.
7/ Zsedényi Béla i. m. 112. l.
8/ Zsedényi Béla: A magyarhoni ág. hitv. ev. egyház főtisztviselőinek részvétele az országgyűlés felsőházában. Miskolc, 1926.
9/ Zsedényi Béla: Molnár Kálmán Magyar közjoga. Miskolc, 1931. és lásd. még Zsedényi Béla: Vitás közjogi kérdések. Miskolc, 1931.

Résztvesz-e rendszeresen a gyülekezet alkalmain?

Ismeri-e Luther Márton KIS KÁTÉJÁT?

Figyelemmel kíséri-e az egyházi sajtót?

Olvasta-e Böröcz Sándor -

Kiáltás a mélyből c. könyvét?

DÓKA ZOLTÁN

A KAPUN KÍVÜL
- Egy japán katona vallomásai -

Első vallomás: nem haragszom Harmati Bélára, noha ő engem értelmetlenül lövöldöző japán katonának minősített. Néhány éve a török hadseregbe sorozott be, mert azt javasoltam, hogy a radikális egyházi rendszerváltozás érdekében mindenki mondjon le tisztségéről. Most azért kaptam tőle a japán kinevezést, mert néhány teológiai tévedést és hibás intézkedést bíráltam. Ismétlem: nem haragszom rá! Közismert humorérzékének tudom be ezeket a katonai intézkedéseit. Sőt imádkozom érte, hogy ellen tudjon állni a hatalom kísértésének, amely gátlástalan gúnyolódásba is sodorhatja humorizálgató birtokosait. Vele együtt éppen elég példát láttunk erre a múltban. Most meg, hogy édesapja halálhírét hallottam, testvéri együttérzéssel gondolok reá, és kívánom neki és családjának a minden földit, a halált is ideiglenessé tevő krisztusi reménység csendjét és békességét.
Második vallomás: a megbocsátó testvéri szeretet kötelez az igazság kimondására. Ezért kell korrigálnom Harmati Béla néhány téves kijelentését, amelyek az Evangélikus Élet 1994. január 23-i számában olvashatók.

— Az 1984-ben közzétett nyílt levelem nem "találat volt Káldy püspök ellen", hanem segélykiáltás az LVSZ-hez egyházunk**ért** s benne Káldy Zoltánért, sőt Harmati Béláért is. Az igaz, hogy az egész világon meghallották ezt a kiáltást, csak éppen Genfben nem, ahol a Világszövetség stábja — benne Harmati Béla is! — elutasította a levelet. Hamis az a beállítás, mintha az *én privát ügyemről lett volna akkor szó, ami időközben elveszítette aktualitását.* Sajnos, nem veszítette el, mert egyházunk megújulása, amelyért akkor kiáltottam, még ma is előttünk álló feladat. Torzítás az is, mintha én 1984-ben személyes "ellenségekkel" álltam volna szemben. Nem az én dolgom megítélni, hogy akkor ki milyen érzéseket hordozott irántam a szívében. De én sem akkor, sem ma, nem voltam és nem vagyok senkinek ellensége. Még Káldy Zoltánnak és Miklós Imrének sem! Ők 1984 őszén külön-külön hosszú, személyes beszélgetést folytattak velem.

— Ilyen jellegű személyes, négyszemközti beszélgetésre Harmati Béla és énközöttem 1984 tavasza óta (Frankfurt a. M.) nem került sor. Az igaz, hogy háromszor volt itt, Hévízgyörkön, de egyik sem volt igazán személyes beszélgetés. 1988 januárjában is, februárjában is Keveházi László esperessel volt nálam azzal a kifejezett céllal, hogy püspöksége támogatására megnyerjen. Mindkét alkalommal és később is megmondtam neki, hogy püspökségét nem tudom törvényesnek tartani, mert a választás a régi, pártállami módon, törvénytelenül történt. Rossznak

tartottam és tartom ma is, hogy ő ilyen körülmények között is vállalta a püspökséget, noha kellő időben levélben figyelmeztettem mindkét "jelöltet" a törvénytelenségre. Ők azonban visszautasították a levelemet.

A harmadik hévízgyörki látogatás Torda Dóra lelkészszentelése alkalmával történt, tehát nem is nekem szólt. Egyházi kérdésekről nem is beszélgettünk.

— A rehabilitációm ügyében csak egy későbbi alkalommal hívott táviratilag a Püspöki Hivatalba. Ekkor sem ketten beszélgettünk, hanem Frenkl Róbert és Keveházi László társaságában. Megmondtam, majd levélben is megírtam véleményemet: azokat, akik engem rehabilitálni akarnak, nem tartom erre alkalmasnak. De a rehabilitációnál egyébként is sürgősebb feladatunk a múlt felmérése, a jövő tervezése, egyházunk belső, lelki és strukturális megújulása érdekében a zsinat összehívása. Csak ezután kellene személyi kérdésekkel foglalkozni, és a vezető tisztségeket legálisan betölteni.

— Soha nem mondtam, hogy én a múlt rendszerben — vagy akár a jelenlegiben is — "mindig mindent jól csináltam, mások viszont mindig elárulták az evangéliumot". Ilyen, szinte nevetségesen túlzó mondatot más szájába adni, üres hangulatkeltés és olyan durva bántás, amit japán katonák sohasem követnek el. A "Summa summarum" c. írásom egyházunk helyzetét elemzi, és nem a magam szerepét. Azzal a céllal írtam, hogy különbségeink ellenére segítsem az egymáshoz való közeledést. Akkor, 1988-ban, ezt sokan megértették és igenelték. Csupán a hatalomféltés és pozícióéhség mosta el annak az órának nagy lehetőségeit. **Harmadik vallomás:** mindezt nem írtam volna le — legfeljebb magánlevélben —, ha a dolog csak engem érintene, és nem tartozna szorosan egyházunk életéhez és sorsához. De hozzátartozik! Ahogyan egyházunk valódi megújulását célozza a Keresztyén Igazság c. folyóiratunk minden írása is és az Ordass Lajos Baráti Kör egész működése is. Tárgyilagos olvasó megállapíthatja, hogy mi nem személyeket veszünk célba és akarunk "lejáratni" az olvasók előtt, hanem ügyeket, jelenségeket figyelünk, bírálunk, és teológiai tévedéseket próbálunk korrigálni a nekünk adott világosság mértéke szerint. Fordítva ugyanez nem mondható el. Mi mindig csak személyünkben kapunk humoros vagy gúnyoros vagy éppen bántó, igaztalan kritikát, de az érdemi kérdésekben **érvek helyett** mindig, mint most is, csak egy szót, egy ellentmondást nem tűrő ítéletet: hazugság! Ez a hatalom tipikus "érvelése", ami után már csak a bunkó következik. Mindenesetre mi nem vesszük át ezt az érvelési módot, hanem továbbra is próbáljuk egyházunk megújulása érdekében mondott kritikánkat indokolni. Lássunk erre most is néhány példát a sok közül!

— Ugyanabban a püspöki jelentésben, amelyben a japán katonákat fegyelmezi, a politikáról is szól Harmati Béla. Ezt mondja: "Mivel a politika a köz dolgaival való foglalkozást jelenti, nem igaz, hogy az egyház nem politizál. Amikor azt véljük vagy mondjuk, hogy nem politizálunk, akkor máris politizálunk...

Az egyháznak politizálnia kell,... de nem szabad pártpolitizálnia!" Szószerint így indokolták politikai szereplésüket az egyházvezetők a pártállam idején. Ez az érvelés azonban teljes mértékben ellentmond a lutheri kettős kormányzás-tanításnak. Nem tesz különbséget az egyház és a világi felsőbbség Istentől kapott funkciói között, hanem összemossa azokat. De nem tesz különbséget az egyház mint Isten igéjének hirdetésére elhívott közösség és az egyes keresztyén ember között sem, aki mindkét kormányzás felelős tagja. Ő, az egyes keresztyén politizálhat, de csak mint állampolgár és nem mint az egyház képviselője. Pártállami reflex, ha egy püspök összetéveszti magát az egyházzal, és a saját politizálását az egyház nyakába akarja varrni.

Érdekes viszont, hogy Harmati Béla különbséget tesz a politizálás és a pártpolitizálás között, ami elvi és gyakorlati képtelenség, ha politizáláson nem tétnélküli kijelentéseket vagy éppen felelőtlen politikai csevegést értünk, hanem aktív, felelős részvételt az emberi együttélés, a társadalmi közösség világi ügyeinek konkrét, valóságos intézésében, beleértve szükség esetén az erőszak legális alkalmazását is. Ez azt jelenti, hogy hamis a régi, pártállami jelszó: minden politika!, mindenki politizál! Éppen ez az, ami nem igaz! A politika speciális feladat. A politikusok dolga, akiket éppen erre választanak meg az állampolgárok. Az egyház számára pedig kétszeresen is képtelenség a politizálás. Egyrészt azért, mert nem e világi, azaz politikai, hanem transzcendens, isteni küldetése van. Másrészt azért, mert az egyház mint egyház nem lehet cselekvő részese semmiféle erőszaknak, legfeljebb elszenvedője. Az egyház tehát nem politizál, hanem prófétai szolgálatot végez, amikor hirdeti Isten törvényét, akaratát az e világi kérdésekre nézve. Nem vesz részt a politikailag legális erőszak alkalmazásában sem, hanem együtt szenved a szenvedőkkel, vagy éppen az erőszak áldozataival, hiszen Krisztus is mint Megfeszített van jelen ebben a világban.

– Egyre fájdalmasabb társadalmi kérdésünk lesz a volt egyházi iskolák visszaadásának ügye. Természetesen jó, ha minél több egyházi iskola működhet hazánkban. De rossz, ha az iskolák visszaszerzése konfliktusok árán vagy éppen erőszakos úton történik. Méltatlan az egyházhoz és lelki vereséget, kárt jelent, ha pedagógusok vagy önkormányzati képviselők ellenséget kénytelenek látni az egyházban, mert az megfosztja őket adott esetben egy jól működő iskolától, s létbizonytalanságba juttat pedagógus-családokat. Sokkal nagyobb türelemmel, szeretettel, megértéssel és nagyvonalúsággal kellene kezelni ezt a kérdést az egyház részéről. Hiszen a mai pedagógusok jelentős része nem is élt még, amikor az egyházi iskolákat államosították. A pártállam bűneit nem szabadna rajtuk számonkérni és megtorolni! Sőt még ateista neveltetésüket sem! Az egész kampánynak véleményem szerint rossz az iránya. Az egyházaknak elsősorban nem arra kellene törekedniök, hogy foggal-körömmel minél több volt épületüket visszaszerezzék, hanem arra, hogy a vallás mint

az ember emberségének alkotó eleme méltó helyet kapjon **minden** iskola tantervében, órarendjében, és végre ne marxista, ateista tankönyvekből tanítsák a fiatalokat.

Ha viszont valahol evangélikus egyházi iskola indul és működik, az legyen valóban evangélikus! Ott helyhiányra hivatkozva ne utasítsanak el evangélikus fiatalt – még ha egy fokkal esetleg gyengébb is! –, miközben másfelekeztűeknek külön osztályt indítanak! Ott semmilyen formában – még taktikából se! – adjanak helyet az ateista nevelésnek! Hogyan nevezhető az evangélikus iskolának, ahol a beindítás propaganda-anyagában előre megígérik a fakultatív hitoktatást?!

– Ugyancsak súlyos teológiai tévedésre kell rámutatnom az ún. katonalelkészséggel kapcsolatban. Jó és szükséges, hogy a katonák minél több és rendszeres lelki törődést, pásztori szolgálatot kapjanak, mert a katonaság mint erőszak-szervezet lelki válságba sodorhat sok fiatalt, hiszen ölni tanítják őket! De miért kell ehhez a kört négyszögesíteni?! Hiszen a kórházlelkészek sem lesznek orvosok, és a börtönlelkészek sem lesznek börtönőrök!

Értesülésem szerint a zsinaton tiltakoztak az ellen, hogy az egyházvezetők szűk köre kisajátítja magának a zsinat hatáskörét, amikor önhatalmúan új püspökséget, "katonai püspökséget" hoz létre, és ráadásul a katona-püspök kinevezését a honvédelmi miniszterre ruházza. Jogos ez a bírálat, de kevés. Az alapvető kérdés ez: hogyan lehet evangélikus lelkész az egyház hivatalos képviselőjeként egy erőszak-szervezet tagja?! Milyen teológiával lehet ezt igazolni?! Lutherivel semmiképp! Tipikus példája ez is a kétféle kormányzás összekeverésének, ami csak árt mindkettőnek. Pedig micsoda alkalom lett volna ez egyházunknak, hogy végre saját hangját hallassa, és a többi felekezet képviselőit a hadügyminiszterrel együtt odaültesse egy rövid időre Márton barát katedrája elé! Lutheránus még egyáltalán a mi egyházunk?!

Negyedik vallomás: bár változatlanul az a véleményem, hogy Frenkl Róbert pornográf könyve szégyene egyházunknak, és neki, sőt takargatóinak is, minden egyházi tisztségről már régen le kellett volna mondaniok, mivel az újság tanúsága szerint ő is megszólított minket, neki is válaszolok. Ő ui. azt állítja rólunk, hogy mi nemcsak "az egyházépítő konstruktív együttműködéstől, hanem magától a dialógustól is" elzárkózunk.

Naptár- és újságcikkek, püspöki körlevelek s a mostanihoz hasonló megnyilatkozások világosan mutatják, hogy a jelenlegi egyházvezetés, elődeihez híven, minden tekintetben centralizálni és uralni akarja egyházunkat. Ezzel szemben az Ordass Lajos Baráti Kör (=OLBK) független, önálló jogi személy és jogilag nem tartozik a Frenkl Róbert által felsorolt intézmények közé. Egyébként számos példa mutatja, hogy aki velük "egyházépítő együttműködésbe" kezd, azt nem egyenrangú partnernek tekintik, hanem puszta eszköznek törvénytelen pozícióik igazolására. "Konstruktív" együttműködés egyébként is csak legális és erköl-

csileg is konstruktív vezetőkkel lehetséges. Ami az "egyházépítést" illeti, az OLBK éppen ezt végzi a gyülekezetekből kitiltott Keresztyén Igazság c. folyóiratával és a Sajtóosztályt túlszárnyaló könyvkiadásával egyaránt. Ehhez nincs szükségünk sem az ő engedélyükre, sem az ő "együttműködésükre".

A dialógusról pedig a következőket: Harmati Béla és Frenkl Róbert a nyugati magyar evangélikus lelkészeknek évekkel ezelőtt *kifejezték*, hogy "*struktúrán kívüliekkel (ezek lennénk* mi) nem tárgyalunk!" A Frenkl Róbert által még a zsinat indulása idején rendezett ún. informális(!) összejövetelek pedig nyíltan és kifejezetten a "hozzászólni lehet, beleszólni nem!"-elv alapján működtek. Ezért nem vettünk részt azokon. Ilyen "dialógusra" ma sem vagyunk készek.

Magam úgy látom, hogy a jelenlegi egyházvezetés a pártállami egyházpolitika utolsó, nagy destrukciója egyházunk ellen. Kétségtelenül nagyszabású, jól szervezett akció, amely sokakat megtéveszt, elhitet, elbizonytalanít bel- és külföldön egyaránt. Sőt még saját sorainkban is vannak, akik meginognak. Sokan meg nem is ismerik az összefüggéseket, és el sem merik(!) képzelni, mi van a színfalak és az álarcok mögött.

1984 őszén valaki azt mondta nekem, hogy én kirepültem ugyan a kalitkából, de kérdés, lesznek-e, akik utánam repülnek. Azt feleltem: "Ha senki nem is jönne ki, én kint maradok." Nagy öröm volt, amikor egyre többen lettünk. Majd újra működni kezdett a pártállami gépezet: árulás, félelem, egyéni ambíciók destruálták körünket. Mégis, ma is vagyunk! Nálam idősebbek is, fiatalabbak is, akik értik, miről van szó! Kétségtelenül hideg van itt kint, a struktúrán kívül, mégis jobb itt, az igazság és a jó lelkiismeret pásztortűzénél. Kicsit didergünk néha, de imádkozunk és dolgozunk és vidám a szívünk. Közben pedig várjuk, hátha Isten még a mi időnkben elhozza a nagy fel- és beismerések idejét, s akik most "kitalált mesékkel" hitetik magukat és másokat, egyszer végre meglátják igazi arcukat, valódi megtérésre jutnak és leteszik a pártállamtól kapott hatalmukat. Mi már nem megyünk vissza a kalitkába. Itt kint várunk rájuk. És addig is, amíg jönnek, az igével bíztatjuk, erősítjük, bátorítjuk egymást: "Jézus is, hogy megszentelje a népet tulajdon vére által **a kapun kívül** szenvedett. Menjünk ki tehát őhozzá a táboron kívülre, az ő gyalázatát hordozva, mert nincsen itt maradandó városunk, hanem az eljövendőt keressük." (Zsid 13,12-14).

Testvéri szívvel és áldáskívánással köszönti Harmati Bélát és Frenkl Róbertet és minden olvasóját

egy volt török, jelenleg japán katona.

Egyházi személyek politikai szerepvállalása és a zsinat

Az egyházi személyek politikai szerepvállalásának a problematikája lényegében etikai, nem pedig jogi kérdésként volna felfogható, ha az érintett személyek mértéket tudnának tartani és meg tudnák ítélni, hogy politikai magatartásuk meddig egyeztethető még össze lelkészi mivoltukkal, az egyház érdekeivel. Ha azonban ez a magatartás szélsőségekre irányul, az egyház védekezése nem maradhat meg erkölcsi síkon, hanem szükség lehet jogi szabályozásra. Nem állítom, hogy minden időkben, de a jelenlegi zavaros értékrendet mutató világban legalább is átmenetileg erre mindenképp szükség van, mivel az önkorlátozás nem érvényesül minden esetben. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a jogi szabályozás csak szükségmegoldásként jöhet számba, hisz elsősorban etikai kérdés sommás törvényhozási úton aligha szabályozható olymódon, hogy az minden szempontnak megfeleljen.

Bár az országos presbitérium ezzel a kérdéssel többször foglalkozott, de úgy tűnik, nem túl sok eredménnyel, indokoltnak tűnt, hogy a zsinat január 7.-i 11. ülésszakán napirend előtt ebben az ügyben felszólaljak és írásbeli beadványban javasoljam, hogy a zsinat az általános elvekről szóló törvényjavaslat keretében foglalkozzék két javaslatommal, melyek közül az egyik a lelkészek és felügyelők politikai szerepvállalásának korlátozására irányult, mely szerint országgyűlési képviselői mandátumot nem vállalhatnak, másrészt pedig a zsinat határozza meg, hogy az egyház nevében ki jogosult nyilatkozni.

Ebben az előterjesztésben azt hangsúlyoztam, hogy az egyházi szolgálat egészen speciális, különleges elkötelezettséget, önként vállalt korlátozást, olyan embert kíván, aki maximálisan hajlandó Krisztus ügyét felvállalni. A pártpolitikába merülő személy az intrikák közepette könnyen besározódik és a sár automatikusan egyházunkra is ráfröccsen s ezzel egyházunk is hitelét veszti. Arra is rámutattam, hogy a honvédségről és határőrségről, illetve a bírákról, sőt még a tűzoltóságról szóló törvényben, mindenekelőtt pedig a római katolikus egyházban tilalom áll fenn a párttagság viselése tekintetében, nyilvánvalóan azért, mert valamely párthoz való tartozás megosztja az embereket. Különösen vonatkozik ez a lelkészekre, akik párttagságukkal végső soron a gyülekezetek egységét megbontják és az egyháztagokat egymással szembeállíthatják.

Az 1994. február 26.-i 12. zsinati ülésszak ezzel kapcsolatos eljárása nemcsak számomra, hanem sokak számára, akikkel beszéltem, kiábrándító volt. Atekintetben elismerés illeti a zsinatot, hogy javaslatomra hozzájárult ahhoz, hogy ezt az igen fontos kérdést az 1. sz. törvény keretében ne két ülésen, hanem még az ezt követő más tárgy megtárgyalására szánt idő rovására megtárgyalja. A zsinat ezt az időt jól ki is használta és a törvényjavaslatot végig is tárgyalta és egészen közel állt javaslatom megszavazásához, amikor — Deus ex machina — mentő-

akció indult ez ellen. Bár a zsinat nem lelkészi elnöke három ízben is kijelentette, hogy manipuláció pedig nem történt, már ez önmagában is mutatja, hogy sokakban ilyen érzés támadt, talán õbenne is, hogy szükségét érezte, hogy ennek hangot adjon. A zsinati tagok befolyásolására kétségkívül alkalmas volt az a püspöki tájékoztatás, amely szerint nem ellenezte azoknak a lelkészeknek az esetleges képviselõi mandátumvállalását, akik ebben az ügyben hozzáfordultak. De úgy gondolom, nem lehet másként értékelni, mint befolyásolásként, az országos felügyelõnek a címemre adresszált szemrehányását, hogy hogyan tudtam vállalni ilyen törvénytervezet elõterjesztését, amit "becsempésztem" a zsinat ügyrendjébe, de hogyan tudok a honvédségre, vagy akár a tûzoltóság tagjaira vonatkozó párttagsági tilalomra hivatkozni, mikor az egyház egészen más valami. De a fõ érv talán az volt, hogy ennek a törvényjavaslatnak nem volt meg "az általános" vitája, így nem kerülhet sor ennek részletes megtárgyalására sem.

Milyen érdekes, hogy az egyidejûleg beterjesztett s az egyház képviseletében nyilatkozásra jogosított személyekkel kapcsolatban már nem volt skrupulus, azt általános vita nélkül is — bár más megfogalmazásban — el lehetett fogadtatni és meg lehetett szavazni.

Háttérbeszélgetésbõl kiderült, hogy azért volt olyan fontos egyházpolitikai érdek a politikai szerepvállalásról szóló törvényjavaslat elfogadásának az elodázása, mert egyik-másik képviselõjelölt mögött olyan hatalmas erõk állnak, hogy ezeket nem lenne helyes felingerelni, no meg az elõzetes ígéretekkel összhangban kínos lett volna, ha a zsinat másként határoz.

Bár mindössze két szavazattal, de mégiscsak elvetették a döntést, pontosabban 14 tagú bizottságot küldtek ki, akik közül egyesek a presbitériumban már résztvettek ennek a kérdésnek a megtárgyalásánál. Úgy gondolom, hogy egy ilyen nagylétszámú bizottság kiküldése aligha mondható szerencsésnek.

Zászkaliczky Péter felszólalásában eredménytelenül próbált arra hivatkozni, hogy téves arra utalni, hogy általános vitája még nem volt ennek a kérdésnek, mert a zsinat felolvasás és írásbeli szöveg alapján jan. 7.-én értesült a javaslatról és úgy döntött, hogy a 12. ülésszakon az 1. törvénycikk tárgyalása kapcsán vitassa meg a kérdést akkor ennek a tudatában volt, egyébként ezen a zsinati ülésen a zsinat szavazással döntött abban a kérdésben újra, hogy az 1. törvény tárgyalása kapcsán tárgyalja meg ezt a javaslatot is, nem pedig pl. Az egyházi szolgálatról szóló törvénycikk kapcsán.

Minthogy a fentiek miatt nem születhetett meg az egyházi személyek politikai szerepvállalásáról szóló jogszabály, a történtek miatt erre aligha lenne etikus hivatkozni; az intézkedés joga és kötelessége jogszabály alapján a püspököt terheli, aki "õrködik azon, hogy az egyházkerületben minden egyházi tevékenység az egyház javára épületesen történjék, a Magyarországi Evangélikus Egyház betölthesse hivatását az emberek között".

Itt szívesen abbahagynám az idézetet, de még folytatódik a szöveg "egyáltalán, hogy a lelkészek és a gyülekezetek szolgálata az Ünnepélyes Nyilatkozat szellemében történjék". Apropo. Az Ünnepélyes Nyilatkozat hatályban van? Lehet, hogy nincs, de úgy tűnik, hogy a szelleme még tovább él.

Mindez hozzátartozik a zsinat történetéhez, amelyről alig hiszem, hogy más sajtótermék számot fog adni.

Boleratzky Lóránd

Memorandum

a Magyarországi Evangélikus Egyház zsinatának elnökségéhez
és tagjaihoz, az Országos Egyház elnökségéhez
és presbitériumához, valamint
egyházunk minden felelős tagjához.

Kedves Testvéreink!

Az Ordass Lajos Baráti Kör választmánya, Istentől kapott felelősséget érezve magyarhoni evangélikus egyházunk jövőjéért, felemeli szavát azon káros és romboló jelenségek ellen, amelyek akadályozzák egyházunk megújulását és küldetésének megfelelő működését.

1. Ilyen jelenség mindenekelőtt a zsinat tevékenységének feltűnő lassúsága, elhúzódása. Véleményünk szerint ebben nem csupán a zsinati tagok egy részének alkalmatlansága (tapasztalatlanság, szakismerethiány stb.), valamint a zsinati munka szervezetlensége játszik szerepet, hanem főként annak a széleskörű egyházi igénynek a mellőzése, amely elsőbbséget és sürgősséget kíván olyan alapvető kérdések törvényes rendezésének, mint pl. egyházunk területi beosztása vagy a vezető tisztségek pontos meghatározása és betöltésének idői korlátozása. Csak e kérdések megfelelő megoldása nyithat utat a három éve esedékes új választások előtt, és tenné lehetővé mind szervezeti, mind személyi tekintetben a múlt lezárását és a valódi újrakezdést. Csak így állhat helyre egyházunkban a bizalmi légkör, amelynek hiánya leginkább bénítja egyházunk életét.

2. Ez a helyzet okozza egyházi életünk működésének egyéb zavarait is.

A rehabilitáció ügye stagnál. Ellentmondó és méltatlan lépések és nyilatkozatok homályt és zavart keltenek körülötte. Ordass Lajos egyházi rehabilitációja mindmáig nem történt meg.

Ugyanakkor késik egyházunkban a belső átvilágítás és azok visszavonulása, akik a múltban a pártállam bizalmát élvezték és ennek alapján viseltek vezető tisztségeket.

Még 50 egyháztag beadványával kapcsolatban sem érvényesül a panaszjog, amikor az országos felügyelő közismert etikai ügyének kivizsgálásáról van szó. Az országos bíróság nem is válaszol az ezzel kapcsolatos beadványokra.

Egyházunk pénzügyi helyzete a lelkészek és egyháztagok számára átláthatatlan, mert a pártállami viszonyok folytatódnak ezen a téren is. Az egyházvezetés ma sem hozza nyilvánosságra évenkénti pénzgazdálkodását, összes bevételének és kiadásának részletes kimutatását. Pedig ez is nélkülözhetetlen feltétele a bizalmi légkör helyreállításának és egyházunk gazdálkodásának

3. Különösen is súlyos mulasztás terhel minden felelős vezetőt és a Teológiai Akadémia tanárait az egyházunkban uralkodó teológiai zűrzavar és a teológiai munka alacsony színvonala miatt. A mai napig nem történt meg egyházunkban a pártállami egyházvezetés által egyházunkra kényszerített diakóniai teológia bírálata és nyilvános elutasítása. Ugyanakkor egyre inkább veszendőbe megy lutheri, reformátori örökségünk és teológiai identitásunk, mert az illetékesek — egy hamis ökumenizmus nevében — eltűrnek mindenféle, egyházunktól idegen tanítást és kegyességet, sőt ők maguk is ismételten eltérnek a lutheri tanítástól. Külön felelősség terheli a teológiai munka romlásáért a Sajtóosztály tevékenységét.

4. A teológiai bizonytalanság és zűrzavar következménye, hogy egyházunk nélkülözi a világos szót és útmutatást a gyülekezetek tagjai felé társadalmi, politikai kérdésekben. Az egyházvezetés tagjai az egyik aktívan politizáló lelkészt elítélik, a másikat viszont védik, fedezik, miközben ők maguk is aktívan pártpolitizálnak. Így pl. gesztusokat tesznek, sőt kapcsolatokat építenek, propagandisztikus tárgyalásokat folytatnak olyan politikai tényezőkkel, amelyek nyilvánvalóan a pártállam nemzet- és egyházromboló struktúrájából valók, és ma is e múlt tudatos képviselői.

Ugyanakkor égetően hiányzik egyházunkban a világos szociáletikai tanítás, amely hangsúlyozza a keresztyén embernek mint állampolgárnak személyes társadalmi-politikai felelősségét magyarságunk történelmi, nemzeti tudatáért, a társadalmi igazságosságért, az élet tiszteletéért, a tiszta erkölcsért, és az egyháznak szabad működéséért, mint amely elsősorban adhat erkölcsi alapot és erőt népünk társadalmi életének.

Amikor a fenti fájdalmas és veszedelmes jelenségek ellen felemeljük intő szavunkat, kérjük evangélikus egyházunk minden tagját, hogy ki-ki a maga helyén tiltakozzék e visszásságok ellen, és tegyen meg mindent azok megszűntetéséért. Meg kell keresnünk és találnunk egymás testvérkezét a közös könyörgésre és cselekvésre!

"Isten a mi oltalmunk és erősségünk, mindig biztos segítség a nyomorúságban." (Zsoltár 46,2)

Testvéri köszöntéssel
1994 Invocavit vasárnapjának hetében

az Ordass Lajos Baráti Kör
Választmánya

The 21st issue of our periodical begins with a Good-Friday meditation of Bishop Lajos Ordass. — The bishop often sent to his friends and acquaintances translations of hymns as festive greetings. Zoltán Dóka publishes such a translation of a hymn as an "Easter Greeting". — The editorial staff commemorates the Keresztyén Igazság which was "Born Sixty Years Ago". — In his Melanchthon-essay "Humanism and Church" the professor from Erlangen, the late Werner Elert sounds decisive aspects in the even today current question of the much discussed "protestant humanism". — Sándor Magassy Sen. serializes his theological and pedagogical analysis about "Our Lutheran Religion-Textbooks". — Dr. Lóránd Boleratzky commemorates the 100 years ago born Béla Zsedényi. — With the title "Outside the Gate — Confessions of a Japanese Soldier" Zoltán Dóka remarks upon the theologically incorrect and misleading statements and accusations of the Evangélikus Élet. — The "Memorandum" addressed to the Lutheran synod and the presidium of the national church calls attention to phenomenons which cause anxiety concerning the future of our Church. — Finally dr. Lóránd Boleratzky gives information on the question of "Church Persons Taking a Political Role and the Synod".

Einleitend bringt die 21. Folge unserer Zeitschrift die Karfreitagsmeditation des Bischofs Lajos Ordass. Als Feiertagsgruss sandte der Bischof seinen Freunden und Bekannten häufig Übersetzungen von Kirchenliedern. — Zoltán Dóka veröffentlicht als Ostergruss eine solche Übersetzung. — Die Redaktion gedenkt der "sechzigjährigen Wiederkehr" des Entstehens der Zeitschrift Keresztyén Igazság. — Werner Elert einstiger Professor an der Universität Erlangen befasst sich in seiner Melanchthon-Studie "Humanismus und Kirche" mit entscheidenden auch heute noch aktuellen Gesichtspunkten des viel umstrittenen "protestantischen Humanismus". — Sándor Magassy Sen. publiziert die Fortsetzung seiner pädagogischen und theologischen Analyse unserer evangelischen Religionsbücher. — Dr. Lóránd Boleratzky erinnert sich des vor 100 Jahren geborenen Béla Zsedényi. — Zoltán Dóka reflektiert unter dem Titel "ausserhalb des Tores — Bekenntnisse eines japanischen Soldaten" auf die theologisch unrichtigen und irreführenden Feststellungen und Beschuldigungen der Zeitschrift Evangelikus Élet. — Das an die evangelische Synode und das Präsidium der Landeskirche gerichtete Memorandum macht auf die Anzeichen aufmerksam, die geeignet sind hinsichtlich der Zukunft unserer Kirche Besorgnis zu erregen. Schliesslich informiert Dr. Lóránd Boleratzky über "die öffentliche Teilnahme kirchlicher Persönlichkeiten an der Politik und die Synode".

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Boleratzky Lóránd egy. m. tanár	Budapest
D. Dóka Zoltán gyül. lelkész	Hévízgyörk
+Elert Werner egyet. tanár	Erlangen
Id. Magassy Sándor ny. lelkész	Sikátor
+D. Ordass Lajos püspök	Budapest

Folyóiratunk szerzői honoráriumot nem igénylő írásokat közöl.
Köszönjük a szerzők, az írók sokféle segítő szolgálatát.

Közöljük az Ordass Lajos Baráti Kör kiadványainak jegyzékét.
A kiadásra került munkák jól segítik egyéni hitéletünket
és a gyülekezetek közösségét.

ORDASS L.: "A keresztfa tövében" Nagyheti áhitatok..... 100,- Ft

ORDASS L.: Jó hír a szenvedőknek. Prédikációk 1956-1958 ..... 250,- Ft

ORDASS L.: Vádirat. Korrajz ..... 40,- Ft

ORDASS L.: Nem tudok imádkozni ..... 100,- Ft

GIERTZ-ORDASS: "Házát kősziklára építette" Elbeszélés ..... 150,- Ft

GIERTZ-ORDASS: "Hitből élünk" Elbeszélés ..... 200,- Ft

TERRAY L. G.: Nem tehetett mást! Ordass Lajos életútja ..... 100,- Ft

VIRÁG J.: D. Luther Márton önmagáról. Életrajz ..... 100,- Ft

BOTTA I.: Dévai Mátyás, a magyar Luther ..... 80,- Ft

KAPI B.: Isten hárfása. Gerhardt Pál élete ..... 150,- Ft

SCHOLZ L.: Tisztítsd meg szíved, hogy megtartassál ..... 80,- Ft

SCHOLZ L.: Két sugárzó igazgyöngy. Írásmagyarázat ..... 120,- Ft

RITTER K.: "A lelkipásztor imádsága"..... 60,- Ft

VAJTA V.: Hit és élet összecsengése. Előadás ..... 40,- Ft

Felhívjuk a figyelmet 2 új kiadványunkra:

LOY-ORDASS: Te vagy az én reménységem.
Imakönyv betegeknek és szenvedőknek ..... 100,- Ft

BÖRÖCZ SÁNDOR: Kiáltás a mélyből! II. kiadás ..... 300,- Ft

Terjesszük kiadványainkat és folyóiratunkat!
Jelen számunkhoz csekklapot mellékelünk adományok küldésére.
Alapszabályunk értelmében a Kör tagjaitól rendszeres tagdíjat nem kérünk. Adományok beküldésével támogathatjuk a Kör munkáját, szolgálatát és a kiadványok megjelenését. Folyóiratunkat is adományok biztosítják. A KIADÓHIVATAL kéri a címváltozások bejelentését, hogy a folyóirat küldésében fennakadás ne történjék. — A támogatásért és figyelmes szeretetért hálás szívvel mond köszönetet a Szerkesztőség és a Kiadóhivatal.

ORDASS LAJOS BARÁTI KÓR
BUDAPEST 1988